

Ar Atvērtās sabiedrības institūta atbalstu,
 piedaloties ASI-Budapešta
 “International Policy Fellowship”

*Mediju likumdošana,
 mazākumtautību jautājumi
 un Latvijas gadījuma
 izpēte*

Rīga

2003

**Ar Atvērtās sabiedrības institūta atbalstu,
 piedaloties ASI-Budapešta
 “International Policy Fellowship”**

*Mediju likumdošana,
 mazākumtautību jautājumi
 un Latvijas gadījuma izpēte*

*Leonids Raihmans,
 Latvijas Cilvēktiesību komiteja (F.I.D.H.)*

Rīga

2003

© Leonids Raihmans, 2003

Saturs

Ievads	4
Masu saziņas līdzekļi un lingvistiskās tiesības Latvijas tiesību sistēmā	8
Latvijas gadījums starptautisko lingvistisko tiesību kontekstā	11
Starptautisko organizāciju viedoklis par apraides likumdošanu Latvijā	26
Valodas ierobežojumi Latvijas medijos salīdzinājumā ar valodas politiku citās valstīs	28
Nacionālās radio un televīzijas padomes	36
Elektroniskie mediji un Latvijas sabiedrības integrācija	43
Secinājumi	48
Rekomendācijas	52

levads

Šī pētījuma mērķis ir dot ieguldījumu Latvijā notiekošajā diskusijā par valodu likumdošanu un politiku elektronisko masu saziņas līdzekļu jomā. Tas ir mēģinājums paplašināt Latvijas ekspertu un politikas veidotāju redzesloku, piedāvājot atsevišķus attiecīgu likumu un politiskās prakses piemērus no citām valstīm, kā arī salīdzināt iekšējo praksi šajā sfērā ar starptautiskiem standartiem. Pētījumu var izmantot arī starptautiskie eksperti, kas interesējas par Latvijas likumdošanu un politiku valodu lietošanas sfērā elektroniskajos masu saziņas līdzekļos. Analīze pamatojas uz cilvēktiesību un likuma varas svarīguma atzīšanu demokrātiskā sabiedrībā, kas mēģina atrast savu specifisko etniskās integrācijas un kultūru plurālisma formulu. Uz šī pētījuma pamata tiek piedāvātas rekomendācijas elektronisko mediju jomā Latvijas politikas veidotājiem, lai garantētu pie mazākumtautībām piederošo personu tiesības uz aizsardzību pret diskrimināciju, vārda brīvību un savas kultūras baudīšanu.

Šis pētījums ir ģeogrāfiski un tematiski ierobežots. Tas galvenokārt aplūko lietas Eiropā. Tas ir mēģinājums sniegt ieguldījumu diskusijā, piedāvājot dažas pārdomas no ārpusē, tādā veidā nodrošinot to, ka Latvijas eksperti un politiķi ir informēti par iespēju daudzumu. Šis darbs ir lielāka pētījuma kopsavilkums, kas tika veikts starptautiskās stažēšanās programmas "International Policy Fellowship" ietvaros, kurā autoram bija gods piedalīties kopš 2001. gada.

Esmu pateicīgs maniem padomniekiem Dr Edvīnam Rekošam un Prof. Aleksandram Mirļīnam par viņu vadību un komentāriem par darba projektu. 2002. gadā vairāk nekā 20 Latvijas politiķu, žurnālistu un uzņēmēju sniedza man intervijas. Viņu viedokļi palīdzēja pilnveidot manu pētījumu un veidot to pragmatiskāku un nozīmīgāku. Es pateicos viņiem visiem.

Mazākumtautību īpatsvars Latvijas iedzīvotāju vidū ir viens no lielākajiem Centrālajā un Austrumeiropā. Pēc Latvijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes datiem, 2003. gada 1. janvārī no visiem Latvijas iedzīvotājiem (2,331 milj. cilvēku) 41,6% bija etniskie nelatvieši.¹ 29% valsts iedzīvotāju bija krievi, kam sekoja baltkrievi (3,9%), ukraiņi (2,6%), poļi (2,5%), lietuvieši (1,4%) un ebreji (0,4%). Mazākumtautības dzīvo visā valsts teritorijā, tomēr to īpatsvars ir augstāks pilsētās; tās koncentrējas arī valsts austrumdaļā. Mazākumtautības ir vairākumā dažās pilsētās, ieskaitot arī galvaspilsētu Rīgu (apmēram 60%).

Padomju laikā Latvijas iedzīvotāju skaits pieaudzis galvenokārt sakarā ar migrāciju no citām Padomju Savienības daļām, tādējādi sekmējot nelatviešu skaita pieaugumam līdz 48 procentiem 1989. gadā. Šis process radīja pamatu etnisko latviešu bažām, ka viņi var kļūt par minoritāti savā valstī. Pretējā tendence vērojama pēc Deklarācijas par Latvijas neatkarības atjaunošanu pieņemšanas 1990. gada maijā; kopš 1990. gada līdz šim laikam etnisko nelatviešu īpatsvars pastāvīgi samazinās.

Latvijas situācija ir specifiska ar to, ka mazākumtautības politiski veidojas uz valodas pamata, nevis uz etniskā pamata. Ar valodu saistītas problēmas bija galvenais starptautiskās novērošanas objekts, kā arī iekšpolitikas pretrunu avots cilvēktiesību un mazākumtautību tiesību jomā. Raugoties no šīs perspektīvas, Latvijas iedzīvotājus var sadalīt divās kategorijās: latviski runājošo vairākums (apmēram 60%) un krieviski runājošo mazākums (apmēram 40%). Latvijā runā arī citās mazākumtautību valodās, tomēr tās lieto ierobežoti.

Lingvistisko minoritāšu stāvoklis Latvijā, īpaši krievisko runājošo stāvoklis, ir apgrūtināts ar eksistējošo pilsonības problēmu. Pašlaik vairāk nekā puse krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju ir nepilsoņi. Šis statuss ir šķērslis viņu

¹ Skat.: <http://www.np.gov.lv/fakti/index.htm>; apmeklēta 2003. gada 10. februārī

līdzīgajam stāvoklim un tiesību izmantošanai praktiski visās sociālās dzīves jomās.

Pēc neatkarības atjaunošanas bija nepieciešams veidot jaunu publiskās apraides sistēmu un nodrošināt komerciālo televīzijas un radio kanālu attīstību. 1992. gadā Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņēma likumu "Par radio un televīziju". Saskaņā ar šī likuma 1993. gada grozījumiem, raidlaika apjoms svešvalodās nedrīkstēja pārsniegt vienu trešdaļu no raidlaika kopapjoma, un filmas privātos televīzijas kanālos, bet sludinājumus un reklāmu svešvalodās bijā jātulko vai jānodrošina ar subtitriem latviešu valodā. 1995. gadā Saeima pieņēma jauno Radio un televīzijas likumu. Grozījumi, kas attiecas uz valodas jautājumiem, tika pieņemti 1998. gada oktobrī. 19. pants regulē svešvalodu lietošanu:

"...

(3) Demonstrējamām filmām jābūt dublētām valsts valodā vai arī ar oriģinālo skaņas pavadījumu un subtitriem latviešu valodā, bet bērniem paredzētajām filmām jābūt dublētām vai ieskaņotām latviešu valodā.

(4) Televīzijas raidījumiem svešvalodās, izņemot tiešās pārraides, retranslāciju, raidījumus ārzemēm, ziņu un valodas mācību raidījumus, jābūt ar subtitriem latviešu valodā.

(5) Raidorganizācijas veidotajās programmās raidlaika apjoms svešvalodās nedrīkst pārsniegt 25% no raidlaika kopapjoma diennakts laikā. Šis noteikums neattiecas uz Latvijas Televīziju, Latvijas Radio, kabeļtelevīziju, kabeļradio, satelīttelevīziju, satelītradio".²

Kas attiecas uz reklāmu, likuma 22. panta pirmajā daļā ir atrodama prasība, ka reklāmas sludinājumiem jābūt latviešu valodā vai raidījuma valodā.

Radio un televīzijas likums pieprasa arī, ka Latvijas Radio un Latvijas Televīzijas pirmajā izplatīšanas tīklā ir jāveido programma tikai un vienīgi valsts valodā, bet otrajā izplatīšanas tīklā var atvēlēt līdz 20% raidlaika programmām citās valodās.

² Skat.: <http://www.nrtp.lv/lv/rliktext.htm>, apmeklēta 2003. gada 3. augustā

1990. gadu sākumā uzņēmēji vadīja vairāku televīzijas programmu darbu Rīgā (piemēram, NTV-5, IGE, Picca-TV, KS-video, utt.). Sabiedriskās televīzijas (Latvijas Televīzija) sastāvā bija divi sabiedriskie kanāli, LTV1 un LTV2 (kurš kļuva par LTV7 2003. gadā); tā saglabāja monopolu. 1990. gadu vidū situācijā televīzijas tirgū būtiski mainījās pēc tam, kad LNT (Latvijas Neatkarīgā Televīzija) uzsāka nacionāla mēroga apraidi, bet cita privāta raidorganizācija, TV Rīga, sāka aptvert Rīgas apkārtni. Piemēram, saskaņā ar 1997. gada februāra aptaujas rezultātiem, LNT bija populārākais kanāls ar 38% lielu auditoriju.³ 2002. gadā LNT vēl saglabāja savu līderpozīciju tirgū.⁴ 2001. gada februārī Nacionālā radio un televīzijas padome izsniedza atļauju privātās televīzijas raidorganizācijas "TV3 LATVIA" darbībai kā ceturtajam nacionālajam tīklam.

Latvijā ir piecas sabiedriskā radio programmas, un četras no tām nodrošina nacionālā mēroga apraidi. Sabiedriskā radio programma "Doma Laukums" veido programmu mazākumtautību valodās, galvenokārt krievu valodā. Komerčiālas privātas radio raidorganizācijas pirmoreiz tika nodibinātas 1993. gadā. Jau kopš 1998. gada komerciālā radiostacija SWH nodrošina nacionālā mēroga apraidi, tāpēc tās klausītāju skaits potenciāli lielāks nekā citu staciju auditorija. Vēlāk divas citas raidorganizācijas - Star FM un "Latvijas Kristīgais Radio" saņēma licenci apraidei visā Latvijas teritorijā. Apmēram 12 komerciālie radio veic apraidi Rīgā un Rīgas apkārtnē, no kuriem populārākie ir SWH, Radio Skonto, Super FM, Radio Mix FM un Radio PIK. Lokālo radio apraides rādiuss ir 15-25 kilometri, un tie koncentrējas uz vietējo auditoriju. Komerčiālo radio galvenais ienākumu avots ir reklāma. 80-90% no to raidlaika aizņem mūzika.

Pēc Nacionālās radio un televīzijas padomes datiem, uz 2003. gada janvāri licences tika izsniegtas 31 komerciālajām radio raidorganizācijām, 26

³ Garklāva, Kristīne. *Latvijas komerctelevisiju - LNT, TV Rīga, TV3 un TV5 ienākšana mediju tirgū, ietekmējošo faktoru analīze* Diplomdarbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 40. lpp.

komerciālajām televīzijas raidorganizācijām un 37 kabeltelevīzijas un kabelradio raidorganizācijām.⁵

Masu saziņas līdzekļi un lingvistiskās tiesības Latvijas tiesību sistēmā

Cilvēka pamattiesību sadaļa tika iekļauta Satversmē 1998. gadā. Satversmes 100. pants paredz, ka “ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta”. 116. pants nosaka, ka 100. pantā noteiktās tiesības “var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību”.⁶

Vienīgā konsitucionālā norma, kas tieši attiecas uz mazākumtautībām, ir 114. pants: “Personām, kuras pieder pie mazākumtautībām, ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību”.

Augstākminēto konstitucionālo normu kontekstā Radio un televīzijas likuma 19. panta piektā daļa, kas aizliedz privātām raidorganizācijām pārsniegt 25% no raidlaika, veidojot programmas svešvalodās, ir apšaubāma.

Tajā pašā laikā Latvijas politisko aprindu vairākums uzskata valodas ierobežojumus par leģitīmiem un nepieciešamiem. Piemēram, pēc Saeimas deputātes Antas Rugātes domām, 25 procentu ierobežojumam ir pozitīvs vērtējums, jo “vienkopienas” sabiedrība jāveido uz valsts (latviešu) valodas pamata.⁷

Tikai viens privātas raidorganizācijas īpašnieks Vladimirs Gurovs mēģināja izmantot tiesiskus līdzekļus, lai apstrīdētu valodas ierobežojumus, un iesniedza sūdzību Satversmes tiesā gan kā raidorganizācijas īpašnieks, gan kā pie

⁴ BNS, 2003. gada 17. janvārī, skat: <http://rus.delfi.lv/news/daily/business/article.php?id=4614505>

⁵ Skat.: <http://www.nrtv.lv/lv/raidorg.php>, apmeklēta 2003. gada 1. februārī

⁶ Skat.: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/lv/satversme.htm>

mazākumtautības piederošā persona. 2000. - 2001. gadā Nacionālā radio un televīzijas padome – iestāde, kas izpilda Radio un televīzijas likumu, vairākas reizes pārtrauca Vladimira Gurova radiostacijas “Business & Baltija” darbību. Tika uzskatīts, ka viņa kompānijas radio raidījumi krievu valodā pārsniedza likumā atļauto laiku. 2001. gada 9. augustā Gurovs iesniedza sūdzību Latvijas Satversmes tiesā, lūdzot tiesu atzīt Radio un televīzijas likuma 19. panta piekto daļu par neatbilstošu Satversmei. Sūdzības iesniedzējs apgalvoja, ka 19. panta piektā daļa neatbilst vairākiem Latvijas Republikas Satversmes pantiem, tajā skaitā 89. (cilvēktiesību aizsardzība saskaņā ar Satversmi, likumiem un starptautiskajiem līgumiem), 91. (diskriminācijas aizliegums), 100. (vārda brīvība) un 114. pantam (mazākumtautību tiesības), kā arī Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. un 14. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. un 27. pantam. 2001. gada 26. augustā sūdzība tika noraidīta, jo “citi aizsardzības līdzekļi netika izmantoti”.⁸ Jāatzīmē, ka Satversmes tiesas likuma 19.² panta trešā daļa ļauj izskatīt lietu, ja nav izmantoti citi līdzekļi: “Ja konstitucionālās sūdzības (pieteikuma) izskatīšana ir vispārsvērīga vai ja tiesību aizsardzība ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem nevar novērst būtisku kaitējumu sūdzības iesniedzējam, Satversmes tiesa var lemt par sūdzības (pieteikuma) izskatīšanu, pirms ir izmantoti visi vispārējie tiesību aizsardzības līdzekļi”.⁹ Pēc tam Gurovs griezās vispārējās jurisdikcijas tiesās un zaudēja lietu rajona, apgabala un Augstākajā tiesā. 2002. gada aprīlī Augstākās tiesas Senāts noraidīja viņa sūdzību.

2002. gada 12. decembrī 24 Saeimas deputātu grupa (opozīcijas frakcija “Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā”) iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā, lūdzot atzīt Radio un televīzijas likuma 19. panta piekto daļu par neatbilstošu Satversmei. Satversmes tiesas loma, veidojot precedentu šajā jautājumā, var būt ārkārtīgi nozīmīga mazākumtautību integrācijas procesā Latvijā.

⁷ Intervija ar Antu Rugāti, Saeimas deputāti, Pilsonības likuma izpildes komisijas priekšsēdētāju, Rīga, 2002. gada 27. jūnijā

⁸ Skat.: Minority issues in Latvia, No. 36, <http://raccoon.riga.lv/minelres/archive//10012001-10:02:57-29006.html>

Tas atbilst vispārējai Eiropas tendencei, saskaņā ar kuru “galvenais konstitucionālo tiesu panākums visā Eiropā bija tas, ka ir dots skaidrs signāls, ka audiovizuālos medijus nevar uztvert kā jebkurus citus produktus: radio un televīzija kļuvusi par centrālo mehānismu, ar kura starpniecību mēs saprotam sevi un citus”.¹⁰

Saskaņā ar Radio un televīzijas likuma 46. panta devīto daļu, tā ievērošanu kontrolē Nacionālā radio un televīzijas padome (turpmāk – NRTP). Bez citām pilnvarām, NRTP arī pārbauda pārraižu materiālus, konstatē likumpārkāpumus un, atkarībā no konstatēto pārkāpumu nopietnības, biežuma un bīstamības, var pieņemt vienu no šiem lēmumiem:

- (i) izteikt raidorganizācijai brīdinājumu;
- (ii) sastādīt administratīvā pārkāpuma protokolu un nosūtīt to tieslietu ministrijai administratīvā soda uzlikšanai (šī norma pagaidām nav spēkā);
- (iii) anulēt apraides atļauju, retranslācijas atļauju, speciālo atļauju (licenci) kabeļtelevīzijas un kabeļradio (radiotranslācijas) darbībai;
- (iv) apturēt raidorganizācijas darbību;
- (v) iesniegt tiesā prasību par raidorganizācijas darbības izbeigšanu;
- (vi) nosūtīt materiālus tiesībsardzības iestādēm par krimināllietas ierosināšanu.

1996.-2001. gadā NRTP piemēroja 38 sankcijas par valodas normu neievērošanu, 17 no tām – par 25% “kvotas” neievērošanu. Vairāk nekā puse no šīm sankcijām bija brīdinājumi. 8 lietās NRTP nolēmusi apturēt raidorganizācijas darbību uz noteiktu laiku, bet TV Rīga lietā (43. kanāls) tika pieņemts lēmums

⁹ Skat.: http://www.satv.tiesa.gov.lv/LV/likums_jaunais.htm, apmeklēta 2002. gada 25. aprīlī

¹⁰ Smith, Rachael Graufurd. *Broadcasting Law and Fundamental Rights*. Clarendon Press, Oxford, 1997, p.242.

iesniegt tiesā prasību par raidorganizācijas darbības izbeigšanu (2000. gada marts).¹¹

Konflikts starp NRTP un TV Rīga sācies 1996. gada novembrī, kad NRTP iesniedza TV Rīga pretenziju, ka 80% tās raidlaika ir krievu valodā. TV Rīga iebilda, ka filmas krievu valodā ar latviešu subtitriem jāuzskata par programmām latviešu valodā. Pēc tam 1999. gada jūlijā TV Rīga darbība tika pārtraukta uz vienu nedēļu. 2000. gada jūnijā Zemgales rajona tiesa piedāvāja NRTP un TV Rīga noslēgt mierizlīgumu. NRTP locekļi neakceptēja mierizlīgumu, ko piedāvāja Aleksandrs Mirļins, TV Rīga vadītājs. Visbeidzot, pēc pusotra gada TV Rīga tika nosaukta TV5-Rīga, un jaunie īpašnieki sāka realizēt jauno kanāla koncepciju.

Apraides pārtraukšana, protams, izraisīja materiālos zaudējumus privātajām raidorganizācijām. Tomēr tās reti aprēķināja šo zaudējumu precīzos apmērus.¹²

Raidorganizācijām, kuras vēlas veidot programmu mazākumtautību valodās (galvenokārt krievu valodā), pastāvīgi jāņem vērā likumā noteiktos ierobežojumus. Tas izraisa vairākas neērtības un grūtības. Daudzu nelatviešu raidorganizāciju vadītāji uzskata šos ierobežojumus par šķērslī viņu biznesa normālai attīstībai. Tomēr viņi nemēģināja organizēti aizstāvēt savas tiesības izplatīt informāciju mazākumtautību valodās. Pēc žurnālista un Rīgas domes deputāta Aleksandra Giļmana domām, nelatviešu raidorganizāciju vadītājiem trūkst juridisko zināšanu, un viņu pilsoniskā apziņa ir ierobežota.¹³

Latvijas gadījums starptautisko lingvistisko tiesību kontekstā

¹¹ Martišūne, Signe. "Elektroniskie sabiedrības saziņas līdzekļi un sabiedrības integrācija Latvijā" Sorosa fonda – Latvija atbalstīts politikas pētījums, 2002. Vēl nav publicēts

¹² Intervija ar Grigoriju Ņemcovu, "TV Million" īpašnieku, un Oļegu Guščinu, radio "Maximum" īpašnieku, Daugavpils, 2002. gada 22. jūnijā

¹³ Intervija ar žurnālistu Aleksandru Giļmanu, Rīgas domes deputātu, Rīga, 2002. gada 25. aprīlī

Šajā sadaļā tiek izskatīti starptautiskie cilvēktiesību standarti mazākumtautību tiesību jomā, fokusējoties uz lingvistiskajām tiesībām, un pētīta pakāpe, kurā tie ir piemēroti vai piemērojami Latvijas gadījumā.

Eiropas Cilvēktiesību konvencija (ECK)

Latvija ratificēja Eiropas Cilvēktiesību konvenciju 1997. gadā. Konvencijas 10. pants nosaka: “Ikvienam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus. Šīs tiesības ietver uzskatu brīvību un tiesības saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez valsts institūciju iejaukšanās un neatkarīgi no valstu robežām”. Kā atzīmēja *Helen Darbshire*, ir skaidrs, ka tiesības “izplatīt informāciju un idejas”, kas ir daļa no tiesībām uz izteiksmes brīvību pēc Konvencijas 10. panta, neietver katras privātpersonas vai organizācijas vispārējās un neierobežotās tiesības uz pieeju radio vai televīzijas raidlaikam, lai izplatītu savu viedokli.¹⁴

Tomēr atteikums piešķirt raidlaiku vienai vai vairākām specifiskām grupām vai personām dažos apstākļos var tikt apstrīdēts uz ECK 10. panta pamata atsevišķi vai kopā ar 14. pantu, kurš aizliedz jebkādu diskrimināciju Konvencijā paredzēto tiesību izmantošanā, acīmredzami, arī diskrimināciju uz valodas pamata.

Konvencijas tiesu prakses analīze parāda, ka vairākas lietas, kas netieši bija saistītas ar šajā pētījumā analizēto problēmu, apstiprina iespēju, ka Latvijas situācija ir pretrunā ar ECK.

Lietā *Handyside v. United Kingdom* Eiropas Cilvēktiesību tiesa pievērsusi maksimālo uzmanību principiem, kas raksturo “demokrātisko sabiedrību”. Tiesa konstatēja, ka “izteiksmes brīvība ir viens no šādas sabiedrības nepieciešamiem pamatiem, viens no tās progresa un katra indivīda attīstības

¹⁴ Darbshire, Helen. “Minorities and media freedom under international law”, *Newsletter of the European Roma Rights Center*, No 4, 1999, p.62

pamatnosacījumiem... Tādas ir plurālisma, iecietības un uzskatu plašuma prasības, bez kurām nav “demokrātiskās sabiedrības”. Citu lietu starpā, tas nozīmē, ka katrai “formalitātei”, “nosacījumam”, “ierobežojumam” vai “sodam”, kas uzlikts šajā jomā, jābūt proporcionālam leģitīmajam mērķim, ko grib sasniegt”.¹⁵

Acīmredzot, Latvijas situācijā valsts valodas atbalsts ir viens no valodas ierobežojumu televīzijā un radio “leģitīmiem mērķiem”. Tomēr iespēja saņemt informāciju latviešu valodā valstī nepārprotami ir nodrošināta, tāpēc mazākumtautību valodu izmantošana nevar nozīmīgi apdraudēt valsts valodas attīstību. Valsts valodas lomas nostiprināšana ir jāatbalsta ar citiem līdzekļiem, tādiem kā svarīgas informācijas pārraide latviešu valodā sabiedriskajos un privātajos kanālos; latviešu valodas apmācība, izmantojot televīzijas un radio programmas, utt.

Lietā *"Informationsverein Lentia" v. Austria* Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzīmējusi, ka demokrātiskā sabiedrībā izteiksmes brīvības garantijas “nevar būt sekmīgi nodrošinātas, ja tās nebalstās uz plurālisma principa, kam valsts ir vienīgais garants. Šis novērojums ir īpaši pamatots attiecībā uz audiovizuāliem medijiem, kuru programmas bieži tiek pārraidītas ļoti plaši”.¹⁶

Nacionālā aptauja (2001. gada novembrī un 2002. gada februārī) atklājusi, ka 12% nelatviešu vispār nezina latviešu valodu, bet 48% nelatviešu ir elementāras latviešu valodas zināšanas.¹⁷ Ņemot vērā eksistējošus valodas ierobežojumus gan sabiedriskā, gan privātā apraidē, ir skaidrs, ka plurālisma princips Latvijā nav pietiekami garantēts no valsts puses. Apmēram 60% nelatviešu ir liegta vienlīdzīga pieeja, saņemot informāciju un piedaloties sabiedriskā dzīvē. Ņemot vērā visu cilvēktiesību savstarpējās atkarības un iekšējās saskaņotības principu, šim neizdevīgajam stāvoklim savukārt bija vairāk

¹⁵ *Handyside v. United Kingdom*, (1976) 24 European Court of Human Rights, Series A, at p.23, skat.: <http://hudoc.echr.coe.int/Hudoc2doc/HEJUD/sift/84.txt>

¹⁶ *Informationsverein Lentia and others v. Austria* (judgement of 24 November 1993, Series A, Vol. 276; 17 E.H.R.R. 93); skat.: <http://hudoc.echr.coe.int/Hudoc2doc/HEJUD/sift/439.txt>

¹⁷ Skat.: http://www.politika.lv/polit_real/files/lv/valoda_2001-02.pdf

vai mazāk tieša negatīva ietekme uz pieeju plašam konstitucionālo tiesību spektram lingvistisko minoritāšu pārstāvju vidū.

Bez valsts lomas pasvītrosanas plurālisma nodrošināšanā sabiedrībā, tiesa savā spriedumā *Informationsverein Lentia* paziņojusi, ka “licences izsniegšana vai atteikums var būt atkarīgs no citiem apsvērumiem, tajā skaitā tādiem, kā piedāvātās stacijas būtība un mērķi, tās potenciālā auditorija nacionālā, reģionālā un vietējā līmenī, specifiskas auditorijas tiesības un vajadzības, kā arī saistības, kas izriet no starptautiskajiem tiesību instrumentiem”. Lieta *Verein Alternatives Lokalradio Bern v Switzerland* Eiropas Cilvēktiesību komisijas viedoklī apstiprina, cik svarīga ir specifiskās auditorijas vajadzību apmierināšana: “Komisija tomēr uzskata, ka atteikums izsniegt apraides licenci dažos apstākļos var būt par iemeslu problēmai, kas attiecas uz Konvencijas 10. pantu kopā ar 14. pantu. Šāda problēma, piemēram, rastos, ja atteikuma izsniegt licenci rezultātā attiecīgā teritorijā nozīmīgai iedzīvotāju proporcijai tieši tiktu atņemta apraide viņu dzimtajā valodā”.¹⁸

Bez šaubām, mazākumtautības dažās Latvijas pilsētās, tādās, kā Rīga un īpaši Daugavpils, kur attiecīgi 60% un 86% iedzīvotāju ir krieviski runājošie, jāuzskata par “specifisku auditoriju”, kad valsts regulē apraides valodu.

Lietā *Autronic AG v. Switzerland* Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzīmējusi, ka 10. pants attiecas ne tikai uz informācijas saturu, bet arī uz izplatīšanas vai saņemšanas līdzekļiem, jo jebkurš līdzekļiem uzliktais ierobežojums obligāti ietekmē tiesības saņemt un izplatīt informāciju.¹⁹ Saskaņā ar šo interpretāciju, jebkurš ierobežojums, kas saistīts ar informācijas izplatīšanas līdzekļiem un formu, ir pretrunā ar informācijas izplatīšanas brīvību.

Manā skatījumā šī pozīcija ir interpretējama nozīmējot, ka valoda ir viens no informācijas izplatīšanas pamatlīdzekļiem vai pamatformām. Filozofiski valoda pat vairāk ir saistīta ar informācijas saturu, nekā informācijas izplatīšanas

¹⁸ *Verein Alternatives Lokalradio Bern v Switzerland* (No 10746/84), Decision of 16 October 1986 on the admissibility of the application.

¹⁹ *Autronic AG v. Switzerland* (judgement of 22 May 1990, Series A, Vol. 178; 12 EHRR 1985), skat.: <http://hudoc.echr.coe.int/Hudoc2doc/HEJUD/sift/215.txt>

tehniskie līdzekļi. Ja šos līdzekļus uzskata par daļu no aizsargātām tiesībām, tad valoda ir jāatzīst pat par vairāk leģitīmu aizsargāto tiesību daļu. Līdzīgs arguments ir atrodams Kanādas Augstākās tiesas spriešanā lietā *Ford v. Quebec*, kas skar saikni starp valodu un izteiksmes brīvību: “Valoda ir tik cieši saistīta ar izteiksmes formu un saturu, ka nevar būt īstas izteiksmes brīvības, [...] ja kādam ir aizliegts izmantot valodu pēc paša izvēles.”²⁰

Konvencijas 10. panta otrā daļa nosaka, ka izteiksmes brīvību var pakļaut ierobežojumiem vai sodiem, ja tie “ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai tikumību, aizsargātu citu cilvēku cieņu vai tiesības, nepieļautu konfidenciālas informācijas izpaušanu vai lai nodrošinātu tiesas varu un objektivitāti”.²¹ Izskatot šos kritērijus pēc kārtas kā iespējamus attaisnojumus apraides valodas ierobežojumiem Latvijā, var apgalvot, ka neviens punkts no šī izsmeļošā saraksta nav saprātīgi piemērojams Latvijas kontekstā. Tiešām, būtu nereālistiski baidīties, ka radiostacija, kas Rīgā pārraida programmas krievu valodā, var apdraudēt nacionālo drošību tikai tāpēc, ka tā pārraida krieviski. Tāpat nereālistiski ir draudi teritoriālajai vienotībai no krieviski pārraidošas televīzijas puses Daugavpilī, kamēr programmu saturs pats par sevi nav separātisks. Tikumības, “citu cilvēku cieņas vai tiesību” un “konfidenciālas informācijas” aizsardzības jautājumi ir atkarīgi no mediju programmu satura, bet diez vai satura izplatīšanas valodai ir kaut kāda nozīme.

Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (SPPPT)

Pakts stājās spēkā Latvijā 1992. gada 14. maijā. Tas aizsargā izteiksmes brīvību 19. pantā: “Ikvienam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus; šīs tiesības ietver brīvību meklēt, saņemt un izplatīt dažāda veida informāciju un idejas

²⁰ Skat.: http://www.lexum.umontreal.ca/csc-scc/en/pub/1988/vol2/html/1988scr2_0712.html

²¹ Skat.: <http://www.coecidriga.lv/tulkojumi/5.htm>

neatkarīgi no valstu robežām mutvārdos, rakstveidā, izmantojot presi vai mākslinieciskās izpausmes formas, vai citādā veidā pēc savas izvēles”.²² Galvenā starptautisko tiesību norma mazākumtautību tiesību jomā, 27. pants, nosaka valstij negatīvu pienākumu atturēties no iejaukšanās valodas lietošanā: “Valstīs, kurās ir etniskās, reliģiskās vai lingvistiskās minoritātes, personām, kas pieder pie šīm minoritātēm, nedrīkst atņemt tiesības kopā ar citiem tās pašas grupas locekļiem (...) lietot dzimto valodu.”

Lietā *Ballantyne, Davidson and McIntyre v. Canada* Cilvēktiesību komiteja (SPPPT uzraudzības iestāde) pasvītrojusi, ka Kvebekas varas institūciju aizliegums izmantot komerciālās izkārtnes publiskās vietās jebkurā valodā, izņemot franču, nebija nedz atbilstošs, nedz attaisnojams līdzeklis pret draudiem franču kultūrai. Komiteja noteica, ka izteiksmes komerciālais elements, kas pausts ārējās reklāmas formā, nevar būt par iemeslu šīs izteiksmes izņemšanai no aizsargātās brīvības sfēras.²³

Pēc lingvistisko tiesību eksperta *Fernand de Varennes* domām, aizliegums veikt privāto apraidi mazākumtautības valodā būtu arī viena no diskriminācijas formām un SPPPT 27. panta pārkāpums.²⁴

Cilvēktiesību komiteja savos komentāros valstu ziņojumu apspriešanas procedūras ietvaros (Pakta 40. pants) paudusi uztraukumu sakarā ar nepietiekamu etnisko, reliģisko un lingvistisko minoritāšu aizsardzību Dominikas Republikā. Komiteja atzīmējusi: “Šajā sakarā Komiteja atzīmē, ka aizliegums veikt apraidi visās valodās, izņemot spāņu, neatbilst Pakta 19. pantam.”²⁵ Komiteja rekomendēja Dominikas Republikai veikt turpmākus pasākumus diskriminācijas novēršanai attiecībā uz etniskajām, reliģiskajām un lingvistiskajām minoritātēm.

²² Skat.: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/pptpakc.htm>

²³ *Ballantyne, Davidson and McIntyre v. Canada*, Communications Nos. 359/1989 and 385/1989, U.N. Doc. CCPR/C/47/D/359/1989 and 385/1989/Rev.1 (1993); skat.: <http://www.umn.edu/humanrts/undocs/html/v359385.htm>.

²⁴ de Varennes, Fernand. *A Guide to the Rights of Minorities and Language*. Budapest: COLPI, 2001, p.17.

²⁵ *Human Rights Committee, Comments on Dominican Republic*, U.N. Doc. CCPR/C/79/Add.18 (1993); skat.: <http://www1.umn.edu/humanrts/hrcommittee/G9216327.htm>

Vispārējā mazākumtautību aizsardzības konvencija (VMAK)

Konvencija stājās spēkā 1998. gada februārī. Tas ir visaptverošākais daudzpusējs instruments mazākumtautību aizsardzībai Eiropā. Tomēr Konvencija nesatur definīciju, kas tad ir mazākumtautības; tā arī nepiešķir tiesības minoritāšu grupu pārstāvjiem, bet uzliek pienākumus līguma pusēm.

Jāatzīmē, ka Latvijā vienīgais normatīvais akts, kas tieši attiecas uz mazākumtautībām ir 1991. gadā Latvijas Republikas Augstākās Padomes pieņemtais likums "Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju". Galvenais likuma trūkums ir tā tīri deklaratīvā būtība un mazākumtautības definīcijas neesamība. Tā principu un mērķu ievērošanai nav paredzēti konkrēti mehānismi.

Latvija parakstīja VMAK 1995. gadā, un līdz šim laikam ir vienīgā ES kandidātvalsts, kas vēl nav ratificējusi VMAK. Kaut arī Saeima vēl nav ratificējusi VMAK, šo situāciju regulē 1969. gada Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām, kurai Latvija pievienojās 1993. gada 4. maijā. Saskaņā ar Vīnes konvencijas 18. pantu valsts uzņemas saistības atturēties no darbības, kas varētu atcelt līguma objektu un mērķus līdz tā stāšanās spēkā, ja tā ir parakstījusi līgumu vai apmainījusies ar līgumā ietilpstošajiem dokumentiem ar noteikumu par tā ratifikāciju, pieņemšanu vai apstiprināšanu. Bijušais EDSO augstais komisārs mazākumtautību jautājumos *Max van der Stoep* savā vēstulē Latvijas ārlietu ministram 1999. gadā pasvītvoja nepieciešamību ievērot Vīnes konvenciju.²⁶ Latvija, iespējams, pārkāpusi savas līgumsaistības pēc Vīnes konvencijas 18. panta, kad 1998. gada oktobrī, pēc VMAK parakstīšanas, tika grozīts Radio un televīzijas likums, lai samazinātu raidlaiku privāto kanālu programmām visās valodās, izņemot latviešu, līdz 25% (no 30%).

²⁶ OSCE High Commissioner on National Minorities, Note on Selected Issues Concerning the Draft State Language Law, 5 October 1999

Eiropas Padomes Parlamentārās Asamblejas Rezolūcija 1236, kas pieņemta 2001. gada janvārī, rekomendē Latvijai ratificēt Mazākumtautību konvenciju "kā prioritāti".²⁷ Turklāt 2002. gada 9. oktobrī Eiropas Komisija publicēja tās 2002. gada regulāro ziņojumu par Latvijas progresu ceļā uz iestāšanos ES. Mazākumtautību aizsardzības jomā Komisija atzīmējusi, ka Vispārējā mazākumtautību aizsardzības konvencija vēl nav ratificēta: "Latviju steidzina to ratificēt."²⁸

VMAK 9. panta pirmā daļa nosaka: "Puses apņemas atzīt, ka katras pie mazākumtautības piederošas personas tiesības uz vārda brīvību ietver uzskatu brīvību un tiesības netraucēti saņemt un izplatīt informāciju un idejas mazākumtautības valodā bez iejaukšanās no valsts institūciju puses un neatkarīgi no valstu robežām. Valstu tiesību sistēmu ietvaros puses apņemas nodrošināt, ka pie mazākumtautībām piederošās personas netiek diskriminētas mediju pieejamības jomā."²⁹

Presei Latvijā nav šķēršļu izplatīt informāciju mazākumtautību valodās. Kas attiecas uz apraidi, krieviski runājošiem, kam nav labu latviešu valodas zināšanu, ir ierobežota pieeja šiem masu saziņas līdzekļiem.

To, vairāk vai mazāk atklāti, atzīst politikas veidotāji. Valsts Prezidentes padomnieks Oļģerts Tipāns pieļauj, ka ar valodas ierobežojumu ieviešanu mēģināja radīt motivāciju krieviski runājošajos iedzīvotājos, lai uzlabotu savas latviešu valodas zināšanas, taču viņš atzīst, ka tas nav noticis.³⁰ Latvijas Televīzijas ģenerāldirektors Uldis Grava pieļāva, ka grūti prasīt no vecajiem nelatviešiem labas latviešu valodas zināšanas, ja tās līdz šim nebija vajadzīgas.³¹

Nacionālās radio un televīzijas padomes loceklis Jānis Stkstulis atzina, ka valodas ierobežojumi televīzijā un radio vairs nepilda savu lomu, un tagad ir

²⁷ Skat.: <http://www.cm.coe.int/dec/2001/740/31.htm>

²⁸ *Minority issues in Latvia*, No. 57, Skat.: <http://lists.delfi.lv/pipermail/minelres/2002-October/002356.html>

²⁹ Skat.: <http://www.coecidriga.lv/tulkojumi/157.htm>

³⁰ Intervija ar Valsts Prezidentes padomnieku Oļģertu Tipānu, Rīga, 2002. gada 26. jūnijā

³¹ Nils Ušakovs un Kristina Moisejeva, intervija ar Uldi Gravu, "Telegraf", 2002. gada 31. maijā

pienācis laiks domāt par šo ierobežojumu atcelšanu, pirmām kārtām tajos reģionos, kuros mazākumtautības sastāda vairākumu.³²

Neskatoties uz šādu attieksmi, līdz šim laikam valodas ierobežojumi pastāv un veido situāciju, kas ir pilnīgā pretrunā ar VMAK standartiem. VMAK 9. panta trešā daļa paredz, ka radio un televīzijas pārraižu tiesiskā regulējuma ietvaros puses, ņemot vērā pirmās daļas nosacījumus, pēc iespējas nodrošina, ka pie mazākumtautībām piederošām personām ir iespēja radīt un izmantot savus medijus.

Saskaņā ar Konvencijas 25. pantu, viena gada laikā pēc Konvencijas spēkā stāšanās valsts apņemas nodot Eiropas Padomes ģenerālsekretāram pilnīgu informāciju par likumdošanas un citiem pasākumiem, kas veikti, lai īstenotu šajā Konvencijā izteiktos principus. Šī prasība visvairāk uztrauc Latvijas valdošās koalīcijas politiķus. Viņi gaida, ka pēc VMAK ratifikācijas tiks pieprasīti nozīmīgi grozījumi normatīvajos aktos, kas attiecas uz mazākumtautību problēmām.

Ņemot vērā to, ka Latvijas sabiedrībā pastāv citas sarežģītas un sensitīvas mazākumtautību valodas problēmas, kuras būs jārisina viena gada pārejas periodā pēc VMAK ratifikācijas, tajā skaitā, piemēram, tiesības iegūt izglītību dzimtajā valodā un vairākas normas Valsts valodas likumā, valodas ierobežojumi Radio un televīzijas likumā būtu jāatceļ līdz VMAK ratifikācijai. Valodas problēmas izglītības jomā un saziņā ar administratīvo varu diez vai izdosies atrisināt īsā laikā: politiskais dialogs par tām būs sarežģītāks, jo tās vairāk skar etnisko latviešu patriotiskās jūtas, nekā privāto mediju problēmas, kuras vairāk saistāmas ar uzņēmējdarbību.

Eiropas reģionālo vai minoritāšu valodu harta

Harta stājās spēkā 1998. gada martā. Harta nenosaka kādas reģionālā vai minoritātes valodā runājošo individuālas vai kolektīvas tiesības. Tomēr

³² Intervija ar Nacionālās radio un televīzijas locekli Jāni Sīkstuli, Rīga, 2002. gada 4. novembrī

līgumslēdzēju pienākumi attiecībā uz šo valodu statusu un iekšējā likumdošana, kura jāievieš saskaņā ar hartu, noteikti ietekmēs attiecīgu kopienu un to atsevišķu locekļu stāvokli.

Piemēram, Hartas 11. pants nosaka, ka "attiecībā uz reģionālo vai minoritāšu valodu lietotājiem, teritorijās, kurās šīs valodas tiek lietotas, ņemot vērā stāvokli, kādā atrodas katra no šīm valodām un apmēru, kādā valsts varas iestādes tieši vai netieši ir kompetentas, pilnvarotas vai izpilda savu lomu šajā jomā, kā arī cienot informācijas līdzekļu neatkarības un autonomijas principu, Puses apņemas:

a) apjomā, kādā radio un televīzija veic sabiedriska dienesta darbību:

i. nodrošināt vismaz vienas radio stacijas un viena televīzijas kanāla raidīšanu reģionālajās vai minoritāšu valodās; vai

ii. veicināt un/vai radīt apstākļus vismaz vienas radio stacijas un viena televīzijas kanāla raidīšanai reģionālajās vai minoritāšu valodās; vai

iii. pieņemt atbilstošus noteikumus, tā, lai programmu pārraidītāji tās piedāvātu reģionālajās vai minoritāšu valodās."³³

Puses apņemas arī nodrošināt, lai reģionālo vai minoritāšu valodu lietotāju intereses tiktu pārstāvētas vai ņemtas vērā tādās institūcijās, kuras saskaņā ar likumu var tikt izveidotas, lai garantētu informācijas līdzekļu brīvību un plurālismu.

Latvija nav nedz ratificējusi, nedz parakstījusi Hartu. Līdz 2003. gada 20. janvārim 17 valstis ir ratificējušas un 12 valstis ir parakstījušas Hartu.³⁴

Deklarācija par to personu tiesībām, kuras pieder pie nacionālajām vai etniskajām, reliģiskajām un lingvistiskajām minoritātēm

³³ Skat.: <http://www.coecidriga.lv/tulkojumi/148.htm>

ANO Ģenerālā Asambleja deklarāciju pieņēma 1992. gadā. Deklarāciju ietekmēja Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 27. pants. 2. pantā Deklarācija norāda, ka personām, kuras pieder pie nacionālajām vai etniskajām, reliģiskajām un lingvistiskajām minoritātēm, ir tiesības “brīvi un bez iejaukšanās vai jebkādas diskriminācijas lietot savu valodu, gan privāti, gan publiski”.³⁵ Šis dokuments nenosaka valstu speciālos pienākumus, tomēr Deklarācijas 9. pants pasludina, ka “specializētās iestādes un citas Apvienoto Nāciju Organizācijas sistēmas organizācijas dod ieguldījumu pilnīgai Deklarācijā noteikto tiesību un principu īstenošanai atbilstoši to kompetencei”.

Oslo rekomendācijas par mazākumtautību lingvistiskajām tiesībām

1996. gada vasarā augstais komisārs mazākumtautību jautājumos lūdza Starpetnisko attiecību fondam konsultēties ar starptautiski atzīto ekspertu grupu, lai saņemtu viņu rekomendācijas par atbilstošu un saskaņotu pie mazākumtautību piederošo personu lingvistisko tiesību piemērošanu EDSO reģionā. Rekomendācijas, kuras izstrādātas 1998. gadā pēc EDSO augstā komisāra mazākumtautību jautājumos lūguma, ir noderīga norāde valsts politikas un tiesību attīstībai pie mazākumtautībām piederošo personu lingvistisko tiesību piemērošanas jomā, it īpaši publiskā sfērā. Sadaļa “Masu saziņas līdzekļi” rekomendē valstīm nodrošināt, lai pie mazākumtautībām piederošām personām būtu tiesības veidot un uzturēt masu saziņas līdzekļus viņu mazākumtautības valodā. Tā rekomendē arī garantēt pie mazākumtautībām piederošo personu tiesības uz proporcionālu pieeju pie apraides minoritāšu valodās. Rekomendāciju 9. punkts tieši skar valodas ierobežojumu problēmu likumdošanā: “Jānodrošina, lai pie mazākumtautībām piederošajām personām būtu pieeja pie raidlaika savā valodā valsts finansētos masu saziņas līdzekļos. Konkrētās mazākumtautības valodā paredzētā raidlaika apjomam un kvalitātei valsts, reģionālajā un vietējā

³⁴ Skat.: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/CadreListeTraites.htm>, apmeklēta 2002. gada 20. janvārī

³⁵ Skat.: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_minori.htm

līmenī jābūt proporcionāli saskaņotam ar mazākumtautības īpatsvaru un koncentrāciju, to nosaka arī atbilstoši mazākumtautības stāvoklim un vajadzībām”.³⁶

Šī rekomendācija lielā mērā ir saistāma ar Latvijas situāciju. Neskatoties uz to, ka Oslo rekomendācijas nerada juridiskās saistības Latvijas varas iestādēm, tās norāda, kā starptautiskā kopiena redz nākotni šajā sfērā. Tā kā Latvijā pastāv problēma ar pieeju raidlaikam mazākumtautību valodās publiskos masu saziņas līdzekļos, un paliek spēkā valodas ierobežojumi privātām raidorganizācijām, atbildīgām varas iestādēm vajadzētu ņemt vērā neatkarīgo ekspertu grupu autoritatīvās rekomendācijas, tādas, kā Oslo rekomendācijas.

Eiropas Savienības standarti

ES dalības politiskie kritēriji, kurus Eiropas Savienības Padome noteica 1993. gadā Kopenhāgenā, ietver mazākumtautību aizsardzību: “Dalība pieprasa, lai kandidātvalsts sasniegtu demokrātiju garantējošo institūciju stabilitāti, likuma varu, cilvēktiesības, kā arī cieņu pret mazākumtautībām un to aizsardzību”.

ES līgumi nesatur normas, kas tieši regulē mazākumtautību tiesību aizsardzību. Tomēr lingvistiskās tiesības, tai skaitā tiesības izmantot mazākumtautību valodas, sniedzot pakalpojumus, var uzskatīt par aizsardzības subjektu saskaņā ar EK līgumu. Piemēram, lietā *Ministere Public v. Mutsch* Eiropas Kopienų tiesa atzīmēja “Uz brīvas personu kustības un nodibināšanās brīvības principu balstītās Kopienų kontekstā, indivīdu lingvistisko tiesību un privilēģiju aizsardzība ir sevišķi svarīga”.³⁷

Tā, Eiropas Kopienų līguma 59. pants prasa no dalībvalstīm ievērot pakalpojumu sniegšanas brīvību: “Kā paredz turpmāk izklāstītie noteikumi, Kopienų pārejas periodā jāatceļ pakalpojumu sniegšanas brīvības ierobežojumi

³⁶ Skat.: The Foundation on Inter-Ethnic Relations "The Oslo Recommendations Regarding The Linguistic Rights of National Minorities & Explanatory Note", The Hague, 1998, p.6

³⁷ Case 137/84 *Ministère Public v. Mutsch* [1985] ECR 2681 at 2695, para. 11, skat.: <http://www.curia.eu.int/en/content/juris/index.htm>

to dalībvalstu pilsoņiem, kas veic uzņēmējdarbību tādā Kopienas valstī, kuras pilsoņi nav personas, kam domāti pakalpojumi. Padome pēc Komisijas priekšlikuma, pieņemot lēmumu ar kvalificētu balsu vairākumu, šo nodaļu var attiecināt arī uz trešo valstu pilsoņiem, kas sniedz pakalpojumus un veic uzņēmējdarbību Kopienas dalībvalstu teritorijā”.³⁸

Šajā kontekstā jāpiemin Eiropas Kopienu tiesas nolēmumu lietā *Commission of the European Communities v Kingdom of Belgium*, kas skar elektronisko mediju apraides valodu. Beļģijas valdības noteikumi, kas aizliedza kabeļtelevīzijas kompānijām pārraidīt savā tīklā tādu radio vai televīzijas staciju programmas, kas atrodas citās ES dalībvalstīs, bet kuru programmas netiek pārraidītas atrašanās dalībvalsts valodā vai vienā no atrašanās dalībvalsts valodām, bija pretrunā ar Līguma 59. pantu. Ja flāmu valodā pārraidošā komerciālā radiostacija, kas atrodas ārpus Beļģijas, prasīja tiesības saglabāt un attīstīt flāmu valodu Beļģijā, bet tām netika atļauts veikt apraidi šajā valstī, tas pārkāptu EK normas par pakalpojumu sniegšanas brīvību. Tiesa ir atzinusi, ka “svarīgi atzīmēt, ka minētajā gadījumā likumdošana rada šķērslī pakalpojumu sniegšanas brīvībai, jo nedod iespēju citās dalībvalstīs veidotajām raidstacijām pārraidīt programmas, kuras tiek veidotas valodā, kas atšķiras no rezidences valsts valodas.” EKT atzinusi valodas (un citus) ierobežojumus par diskriminējošiem un nelikumīgiem, balstoties uz Romas līguma 59. pantu (aizsargā brīvu pakalpojumu kustību).³⁹

Ja Latvijas kontekstā piemērotu standartus, kas ietekmēja minēto nolēmumu, kļūtu skaidrs, ka pastāv milzīga pakalpojumu brīvības aizsardzības līmeņa neatbilstība. Nolēmums aizsargā pakalpojumus, kurus etniskā kopiena saņem no ārvalstīm, no stacijām, kas atrodas valstī, kur kopienas valodu vispār var nezināt; Latvijā krieviski runājošai kopienai ir ierobežota elektronisko mediju pakalpojumu izmantošana tās valodā, pat ja pakalpojums tiek saņemts no

³⁸ Skat.: <http://europa.eu.int/abc/obj/treaties/en/entoc05.htm>

³⁹ European Court of Justice, *Commission of the European Communities v. Kingdom of Belgium*, Case C-211/91 (16 Dec. 1992); skat.:

Latvijas. Acīmredzot, privātām raidorganizācijām būs labākas iespējas aizstāvēt savas tiesības veikt apraidi mazākumtautību valodās un svešvalodās, kad Latvija pievienosies Eiropas Savienībai.

Lietā *Commission of the European Communities v Kingdom of the Netherlands*, kas skar tādas reklāmas retranslācijas ierobežojumus, kuru satur radio vai televīzijas programmas, ko pārraida no citām dalībvalstīm, Eiropas Kopienu tiesa atzinusi, ka "Nīderlandes Karaliste nav izpildījusi savus pienākumus saskaņā ar EK līguma 59. pantu, aizliedzot savā teritorijā dibinātajiem kabeļtīklu operatoriem translēt radio vai televīzijas programmas, kas satur speciāli holandiešu publikai paredzēto reklāmu, kuras pārraida citas dalībvalsts teritorijā dibinātās raidorganizācijas, ja netiek izpildīti noteikti nosacījumi, kas attiecas uz šo raidorganizāciju struktūru vai reklāmu, ko satur holandiešu publikai paredzētas programmas".⁴⁰ Saskaņā ar Nīderlandes likumdošanu, reklāma uzskatāma par paredzētu speciāli holandiešu publikai, ja tā tika pārraidīta uzreiz pēc programmas daļas vai saistīto programmu grupas, kas satur subtitrus holandiešu valodā, vai pēc programmas daļas holandiešu valodā, vai šādu programmu laikā. Eiropas Kopienu tiesa secinājusi, ka reklāmas pārraidīšanas ierobežojumus var ieviest vispārējo interešu vārdā, tas ir, aizsargājot patērētājus no pārmērīgas reklamēšanas vai, kultūras politikas kontekstā, saglabājot noteiktu programmu kvalitātes līmeni. Tomēr šie ierobežojumi nav attaisnoti, "ja tie ir ieviesti, lai ierobežotu ārvalstu operatoru konkurenci, kurai pakļauta nacionālā iestāde, kas ieņem monopolstāvokli attiecībā uz šādas reklāmas pārraidīšanu."⁴¹

Latvijas Radio un televīzijas likums nosaka, ka raidījumos ievietotajai reklāmai jābūt raidījuma valodā vai latviešu valodā. Ņemot vērā pastāvošo 25% "griestus" apraidei svešvalodās, jāsecina, ka šī norma būtiski sašaurina reklāmas

http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61991J0211

⁴⁰ European Court of Justice, *Commission of the European Communities v Kingdom of the Netherlands*, Case C-353/89 (25 July 1991); skat.: http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61989J0353

kompāniju pieeju pie nelatviešu patērētājiem un noteiktā pakāpē samazina potenciālo auditoriju, it īpaši radio apraides gadījumā. Norma par reklāmas valodu kopā ar valodas ierobežojumu privātām raidorganizācijām veido šķērsli reklāmas kompāniju uzņēmējdarbības veikšanai.

Padomes Direktīva 2000/43/EC par vienādu attieksmi neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības

Šī 2000. gada jūnijā pieņemtā direktīva (plaši pazīstama kā “rasu vienlīdzības direktīva”) definē tiešu un netiešu diskrimināciju, kas balstīta uz rases vai etnisko izcelsmi, un ievieš obligātus minimālus standartus, kuri ES kandidātvalstīm ir jānodrošina pirms iestāšanās. 2. pants definē netiešu diskrimināciju, kura “iestājas tad, kad acīmredzami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse nostāda kādas rasu vai etniskas piederības personas īpaši nelabvēlīgā situācijā, salīdzinot ar citām personām, ja vien šāds noteikums, kritērijs vai prakse nav objektīvi attaisnojams ar tiesisku mērķi un ja vien tas nav proporcionāls un vajadzīgs šāda mērķa sasniegšanas līdzeklis.”⁴² Šīs definīcijas un citu direktīvas normu analīze noved pie secinājuma, ka pašlaik Latvijā pastāv netieša diskriminācija attiecībā pret nelatviski runājošām personām sakarā ar pieeju pie publiskiem pakalpojumiem līdzīgi latviski runājošajiem. Sakarā ar to, ka Radio un televīzijas likums, kurš atļauj sabiedriskās televīzijas otrā izplatīšanas tīklā atvēlēt tikai 20% raidījumiem mazākumtautību valodās, krieviski runājošajiem ir liegtas tiesības uz vienlīdzību pieejā pie svarīgā publiskā pakalpojuma. Direktīva kvalificē to kā netiešu diskrimināciju, kamēr tādu etnisko grupu kā krievi, ukraiņi utt. pārstāvjus neproporcionāli skar diskriminējoši noteikumi uz valodas pamata.

Uztvert ES kā tikai ekonomisku veidojumu vairs nebūtu pareizi, pat ja kādreiz tā bija. Kas attiecas uz nodibināšanās tiesībām un pakalpojumu sniegšanas brīvību, tiek piemērots vispārējs princips: dalībvalstis vēl var ieviest

⁴¹ Turpat

⁴² Skat.: <http://europa.eu.int/infonet/library/m/200043ce/en.htm>

valodu zināšanas nosacījumus amata un profesionālo pienākumu pildīšanā. Tomēr šīm prasībām arī jāatbilst samērīguma principam (t.i., dalībvalsts noteiktajiem pasākumiem jābūt proporcionāliem valodas politikas mērķiem).

Kā secinājis Dr. *Niamh Nic Shuibhne*: "Mazākumtautību lingvistisko tiesību atzīšana un realizācija pamatojas uz vienlīdzības un nediskriminācijas, efektīvas piedalīšanās un kulturālas demokrātijas apsvērumiem. Tas atbilst patiesībai gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī, un attiecas arī uz ES kā valdošo veidojumu, kurš rada savā jurisdikcijā esošo subjektu tiesības un pienākumus."⁴³

Starptautisko organizāciju viedoklis par apraides likumdošanu Latvijā

Viena no vadošām cilvēktiesību organizācijām EDSO reģionā – Starptautiskā Helsinku cilvēktiesību federācija (IHF) savos ikgadējos ziņojumos pauda bažas par valodas lietošanas privātā sfērā pieaugošo reglamentāciju, kas var novest pie iespējamiem vārdā brīvības un privātās dzīves neaizskaramības pārkāpumiem. 1999. gada IHF Ziņojums secināja, ka pašreizējais stāvoklis ar valodas lietošanu Latvijā pārkāpj Oslo rekomendācijās par mazākumtautību lingvistiskajām tiesībām noteiktās robežas.⁴⁴ 2001. gada IHF Ziņojums, piemēram, pasludina, ka "tāpat kā iepriekšējos gados, valodas politika un tās ietekme uz mazākumtautību tiesībām, ...un izteiksmes brīvību ir bažu cēlonis".⁴⁵

Jaunā Valsts valodas likuma izstrādāšanas garajā periodā, EDSO augstais komisārs mazākumtautību jautājumos *Max van der Stoep* nosūtīja Latvijas ārlietu ministram vairākas vēstules ar komentāriem un rekomendācijām. 1999. gada 5. oktobra vēstulē komisārs uzsvēra, ka izteiksmes brīvība garantē ne tikai jebkāda veida informācijas un ideju izplatīšanu un saņemšanu neatkarīgi

⁴³ Nic Shuibhne, Niamh. "The European Union and Minority Language Rights" Vol. 3, No. 2, *MOST Journal on Multicultural Societies*; 2002, skat.: <http://www.unesco.org/most/vl3n2shui.htm>

⁴⁴ IHF Annual Report 1999 "Human Rights Developments in 1998" p.158.

⁴⁵ IHF Annual Report 2002 "Human Rights in the OSCE Region" p.202

no valstu robežām, bet arī informācijas un ideju izplatīšanu indivīda izvēlētajā formā.⁴⁶

ES Komisijas 2000. gada regulārajā ziņojumā par Latvijas progresu iestāšanās periodā valodas ierobežojumus minēja to faktoru vidū, kas ierobežo nepilsoņu integrāciju.⁴⁷

2001. gada jūnijā Eiropas Padomes Parlamentārā Asambleja (EPPA) rekomendēja Eiropas Padomes Ministru komitejai veikt nepieciešamos pasākumus, lai garantētu mazākumtautību tiesību pilnīgo ievērošanu veidot savus medijus Eiropas Padomes dalībvalstīs. Savā rekomendācijas projektā EPPA paudusi bažas, ka valodas ierobežojumi, kas pastāv dažās valstīs, tai skaitā Latvijā, uzliek neproporcionālu nastu privātiem medijiem mazākumtautību valodās vai pat efektīvi traucē to dibināšanu.⁴⁸

Kas attiecas uz privātiem medijiem, 2003. gada janvārī EPPA pieņēma rekomendāciju 1589 "Izteiksmes brīvības medijos Eiropā". EPPA pieprasījusi Eiropas Padomes Ministru komiteju mudināt visas Eiropas valstis, kam nepieciešams: "pārskatīt [...] savu apraides likumdošanu, atcelt mazākumtautību valodās raidošo privāto mediju dibināšanas un funkcionēšanas ierobežojumus."⁴⁹

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (ECRI) publicēja savu otro ziņojumu par Latviju 2002. gada jūlijā. Attiecībā uz sabiedriskajiem elektroniskajiem medijiem ECRI pieminējusi Radio un televīzijas likumu, kurš paredz, ka vienam no diviem sabiedriskās televīzijas kanāliem jāveic apraidi tikai latviešu valodā, bet otrais var atvēlēt tikai līdz 20% no raidlaika programmām citās valodās. Ņemot vērā lielo iedzīvotāju proporciju, kam latviešu valoda nav

⁴⁶ OSCE High Commissioner on National Minorities, Note on Selected Issues Concerning the Draft State Language Law, 5 October 1999

⁴⁷ Skat.: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/lv_en.pdf

⁴⁸ Skat.: <http://www.riga.lv/minelres/coe/motions/>

⁴⁹ Skat.: <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA03/EREC1589.htm>

dzimtā valoda, ECRI rekomendējusi, ka 20% raidlaika būtu jānosaka nevis kā limits, kuru nedrīkst pārsniegt, bet gan kā obligātais programmām mazākumtautību valodās piešķiramais raidlaiks. Attiecībā uz privātajiem elektroniskajiem medijiem ECRI atzīmējusi, ka Nacionālā radio un televīzijas padome bieži iejaukusies, lai nodrošinātu, ka raidorganizācijas ievēro normas, kas nosaka, ka programmām svešvalodās var piešķirt ne vairāk kā 25% raidlaika. ECRI atzīmējusi, ka ir ticis apšaubīts, vai konstitucionāla ir norma, kas ierobežo laiku apraidei svešvalodās līdz 25% no kopējā laika, lai gan Satversmes tiesa noraidīja pieteikumu, pamatojoties uz procesuāliem apsvērumiem. ECRI paudusi bažas, ka praksē šī norma veicina situāciju, kad saglabājas mediju un informācijas nodalīšanās, jo nelatviski runājošo grupu pārstāvji un īpaši krieviski runājošie iedzīvotāji pievēršas kanāliem krievu valodā, kuri raida no citām valstīm.⁵⁰

Valodas ierobežojumi Latvijas medijos salīdzinājumā ar valodas politiku citās valstīs

Eiropā ir reti tādi precedenti minoritāšu aizsardzības un valodas lietošanas jomā, kā Latvijā. Būtu interesanti apskatīt Slovērijas likumdošanas attīstību valodas jomā kopš 1990-iem gadiem.

Slovērijas Likums par valsts valodu, kas stājās spēkā 1996. gadā, bija ļoti pretrunīgs tā atbilstības konstitūcijai un cilvēktiesību standartiem ziņā. Likums noteica stingras prasības slovāku valodas lietošanas ziņā, nosakot, ka slovāku valoda ir vienīgā oficiālā valoda Slovērijas Republikā. Likums arī atcēla iepriekšējo likumu, kurš garantēja etniskām minoritātēm iespējas lietot viņu valodu kā oficiālā, tā arī neoficiālā saskarsmē. Likums arī ierobežoja izteiksmes brīvību, daļēji aizliedzot citu valodu, izņemot slovāku, lietošanu elektroniskajos masu saziņas līdzekļos. Slovērijas Konstitūcija (6. pants) nosaka, ka "citu valodu lietošana oficiālajā saskarsmē ir garantēta likumā". Konstitūcijas 34. pants nosaka, ka "personām, kuras pieder pie nacionālām minoritātēm, ir tiesības lietot

⁵⁰ Skat.: http://www.coe.int/t/E/human_rights/ecri/

viņu valodu oficiālā komunikācijā”⁵¹. Apmierinot opozīcijas deputātu grupas sūdzību par valsts valodas likumu, Konstitucionālā tiesa pasludināja šo likumu par neatbilstošu konstitūcijai 1997. gadā. Likums "Par minoritāšu valodu lietošanu" spēkā stājās 1999. gadā

2000. gadā Ukrainas Konstitucionālā tiesa, atsaucoties uz procesuālām nepilnībām, pasludināja Eiropas reģionālo vai valodu hartas ratifikāciju Ukrainas parlamentā par nekonstitucionālu. Acīmredzot, tas bija politisks lēmums, kurš tika pieņemts ar mērķi ierobežot otrās izplatītākās valodas Ukrainā – krievu valodas – lietošanu.

Pētot spēkā esošo likumdošanu ES kandidātvalstīs, kā arī citās Eiropas Padomes valstīs, atklājas mūsdienu pieejas specifika raidīšanas valodas regulēšanas jautājumā. Tikai dažas valstis noteica ierobežojumus raidīšanai citās valodās, izņemot valsts/oficiālo valodu. Procentuālo ierobežojumu noteikšana citās valodās, izņemot oficiālo valodu, ir ļoti rets gadījums Eiropas valstu likumdošanā. Līdzīgi, kā Latvijā, ierobežojumi bija vai joprojām eksistē nedaudzās valstīs, tādās kā Igaunija, Moldāva un Nīderlande.

Igaunijā vienīgā oficiālā valoda ir igauņu valoda. Iedzīvotāji, kam igauņu valoda nav dzimtā, sastāda aptuveni 1/3 no visiem iedzīvotājiem. Igaunijā nav valodas ierobežojumu radiotranslācijai. Tai pašā laikā, Igaunijas valodas likuma 25. pants ierobežo TV pārraides svešvalodās bez tulkojuma:

“(2) Tulkojums igauņu valodā nav nepieciešams programmām, kuras tiek tieši retranslētas, un valodas apmācības programmām, kā arī gadījumā, kad ziņu programmas ir oriģināli veidotas svešvalodā, un programmām tiešā ēterā, kuras oriģināli tiek veidotas svešvalodā.

⁵¹ David Matvey “Chronology of Minority Language Rights in Slovakia”, skat.: <http://www.legacyrus.com/NewsReel/RusynNews/SlovakLanguageLawPasses.html>

(...)(4) Ziņu programmu svešvalodās, kā arī programmu tiešā ēterā svešvalodās bez tulkojuma igauņu valodā apjoms, kas tiek noteikts šī panta 2. daļā, nedrīkst pārsniegt 10 procentus no iknedēļas oriģinālo raidījumu laika”⁵².

Moldāvā, kur etniskie moldāvi veido 65% no visiem iedzīvotājiem, noteica pārmērīgus ierobežojumus attiecībā uz privāto radio un televīzijas apraidi minoritāšu valodās. Likumā par audiovizuālo apraidi, kas tika pieņemts 1995. gadā, valsts nosaka, ka vismaz 65% sabiedrisko un privāto raidīšanas staciju programmām jābūt valsts valodā. Vajadzētu arī pieminēt, ka šīs normas izpilde tika daļēji liberalizēta 2000.g. pēc aktīvās EDSO augstā komisāra mazākumtautību jautājumos iesaistīšanās. Šī norma tika grozīta, un 65% kvota vairs netiek piemērota rajonos, kur kompakti dzīvo etniskās minoritātes.⁵³

Valodas prasības sabiedriskām raidorganizācijām nosaka arī Nīderlandes Mediju likums, taču tas ir daudz elastīgāks. Likuma 54a. pants nosaka: “Iestādēm, kuras ir ieguvušas raidīšanas laiku, vismaz 50% no to televīzijas pārraidēm ir jāatvēl programmām, kuras ir oriģināli veidotas holandiešu vai frīzu valodā”⁵⁴. Tai pašā laikā, Mediju likums paredz, ka sabiedriskām raidorganizācijām vismaz 20% no televīzijas un 25% no radio pārraižu laika ir jāatvēl etniskām un kultūras minoritātēm.⁵⁵

Privātām raidorganizācijām ir mazāki ierobežojumi: 40% no televīzijas pārraidēm jābūt holandiešu vai frīzu valodā.

Samazināt šos ierobežojumus var Mediju padome, kā tas ir noteikts Likuma 71g. pantā: “Ja tiek prasīts, Mediju padome var, īpašos gadījumos un noteiktu nosacījumu ietvaros, noteikt mazāku procentuālu robežu [...] īpašām komerciālam raidorganizācijām.”

⁵² Skat.: <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>, (Igaunijas juridisko tekstu tulkošanas centra tulkojums), apmeklēta 2002. gada 2. jūlijā

⁵³ Skat.: <http://www.riga.lv/minelres/NationalLegislation/Moldova/Moldova.htm> (neoficiāls tulkojums), apmeklēta 2002. gada 2. jūlijā

⁵⁴ Skat.: http://www.ivir.nl/legislation/nl/media_act.pdf, apmeklēta 2002. gada 15. oktobrī

⁵⁵ Skat.: <http://www.cvdn.nl/documents/mediadecree.pdf>, apmeklēta 2002. gada 15. oktobrī

Īpaša minoritāšu valodu aizsardzība Nīderlandes Konstitūcijā nav paredzēta. Nesenie dažu deputātu priekšlikumi grozīt Konstitūciju ar nolūku sekmēt holandiešu valodas lietošanu, tika noraidīti.

Rumānijā ar Nacionālās audiovizuālās raidīšanas padomes lēmumu, kas tika pieņemts 1999. gadā, tika noteikts, ka visām pārraidēm minoritāšu valodās, ar dažiem izņēmumiem, jābūt ar subtitriem vai tulkojumu rumāņu valodā. Toties šī norma tika apturēta drīz pēc tās pieņemšanas. Valsts politika attiecībā uz minoritātēm elektronisko mediju jomā tika mainīta un vairāk uzmanības tika veltīts minoritāšu vajadzībām. Piemēram, jaunais Likums par radio un televīzijas apraidi, kurš tika pieņemts 2002. gadā, nosaka, ka piegādātājiem, kuri retranslē programmas, izmantojot telekomunikāciju tīklus rajonos, kur nacionālās minoritātes sastāda vairāk nekā 20%, ir pienākums nodrošināt translācijas pakalpojumus programmām, kuras ir brīvi retranslējamas, arī attiecīgās minoritātes valodā.⁵⁶

Līdz pat 2002. gadam Turcijā bija aizliegta apraide kurdu valodā (lielākā minoritātes valoda), izņemot kurdu mūzikas pārraidīšanu, kuras translācija tomēr arī bija ierobežota. Saskaņā ar Likuma par radio un televīzijas raidorganizāciju izveidi un apraidi 4. pantu, kurš tika radikāli grozīts 2002. gadā, "radio un televīzijas programmas dažādās valodās un dialektos, kuras tradicionāli lieto Turcija pilsoņi viņu ikdienas dzīvē, arī var tikt pārraidīta"⁵⁷. Citiem vārdiem, brīvība, kas parasti tiek saprasta kā "raidīšana dzimtajā valodā", tika atzīta likumā. Skaidrs, ka šādas brīvības atzīšana likumdošanā nenozīmē šo tiesību automātisku efektīvu realizāciju. Valdības nostāja šajā jautājumā spēlēs noteicošo lomu. Tomēr, ņemot vērā Turcijas pieredzi pēdējos 20 gados, šāda atzīšana pati par sevi jau ir svarīgs solis uz priekšu.

⁵⁶ "Monitorul Oficial"(Official Journal of Romania) no. 534 / July 22, 2002; (neoficiāls tulkojums)

⁵⁷ Skat.: <http://www.rtuk.org.tr/ying3984.htm>, apmeklēta 2002. gada 7. decembrī

Ir vērts pieminēt arī Francijas īpašo situāciju. Kā zināms, Francijas likumdevēji tradicionāli neatzīst minoritāšu valodas, uzskatot, ka pati minoritāšu koncepcija nav piemērojama Francijas gadījumā. Šī unikālā nostāja, kura ir pretrunā ar Eiropas legālo praksi, balstās citādā izpratnē par pilsoņu vienlīdzību. Ņemot vērā, ka mēs nevaram sniegt šo pretrunu detalizētu analīzi šajā darbā, minēsim tikai to, ka papildus legāliem principiem, būtiska angļu valodas ietekme zināmā mērā liek Francijas vadībai nostiprināt franču valodas īpašo stāvokli nacionālajā likumdošanā.

Neskatoties uz to, ka Francija nav pieņēmusi minoritātes definīciju, un tai ir visai īpaša pozīcija attiecībā uz minoritāšu tiesību aizsardzību, Francija parakstīja Eiropas reģionālo vai minoritāšu valodu hartu 1999. gadā.

Daudzās valstīs likumdošana, kas skar televīzijas un radio apraidi, ņem vērā nacionālo minoritāšu tiesības un intereses mediju jautājumā. Piemēram, Bulgārijas Likums par radio un televīziju ļauj "pārraidīt televīzijas un radio programmas valodās, kas nav oficiālās, ja programmas ir domātas Bulgārijas iedzīvotājiem, kuriem bulgāru valoda nav dzimtā"⁵⁸.

Tāds pats princips ir formulēts Lietuvas Valsts valodas likumā:

"13. pants. Audiovizuālām programmām un kinofilmām, kas tiek rādītas publiski Lietuvā, jābūt tulkotām valsts valodā vai rādītām ar subtitriem lietuviešu valodā.

Šī panta pirmais paragrāfs netiek piemērots apmācības vai speciālo programmu gadījumā un [...] programmām, kuras [...] tiek domātas etniskām kopienām, kā arī citu valstu radio un televīzijas programmām vai muzikālo darbu tekstiem, kuri tiek retranslēti Lietuvā"⁵⁹.

⁵⁸ Skat.: <http://www.riga.lv/minelres/NationalLegislation/Bulgaria/bulgaria.htm>, (tulkojums: [Bulgarian Institute for Legal Development](http://www.riga.lv/minelres/NationalLegislation/Bulgaria/bulgarian_institute_for_legal_development.htm)), apmeklēta 2002. gada 10. maijā

⁵⁹ Skat.: <http://www.riga.lv/minelres/NationalLegislation/Lithuania/lithuania.htm>, (tulkojums: Lietuvas Republikas Seima birojs), apmeklēta 2002. gada 10. maijā

2002. gada jūlijā Serbijas parlaments pieņēma jaunu Publiskās apraides likumu, kuru speciālisti atzinuši par nozīmīgu soli, reformējot kā sabiedriskus, tā arī privātus medijus. Likuma 73.pantā ir noteikta pozitīva prasība raidorganizācijām, kas veic apraidi minoritāšu valodās: “Raidorganizācijām, kuras veido un pārraida programmas, kuras ir domātas minoritātēm, ir jāpārraida vismaz 50% viņu pašu veidoto programmu no visa gada raidlaika nacionālo minoritāšu valodās”⁶⁰.

Saskaņā ar 1996. gada Ungārijas Radio un televīzijas apraides likuma 25. pantu programmas, kuras tiek veidotas nacionālo un etnisko minoritāšu dzimtajās valodās, kā arī programmas, kuras atveido nacionālo un etnisko minoritāšu dzīvi un kultūru, sabiedrisko pakalpojumu un sabiedrisko programmu pārraidē var finansēt valsts. 26. pants nosaka, ka sabiedrisko pakalpojumu pārraidītājiem ir jāsekmē kultūras un Ungārijā dzīvojošo nacionālo un etnisko minoritāšu kultūras un valodas attīstība. Tiem arī regulāri jāsniedz informācija šo grupu dzimtajās valodās. Likums atsevišķi pasvītro, ka: “Šīs funkcijas jāpilda nacionālajā apraides tīklā vai, atkarībā no tā, kur minoritātes dzīvo, reģionālajā vai vietējā tīklā, pārraidot programmas, kas apmierina minoritāšu vajadzības, nodrošinot titrus televīzijas programmās kā tas tiek prasīts, vai arī veidojot raidījumus vairākās valodās”⁶¹. Vajadzētu arī pieminēt, ka 98,5% Ungārijas iedzīvotāju runā ungāru valodā kā savā dzimtajā valodā. Tai pašā laikā, nacionālās un etniskās minoritātes veido ap 11% no visiem iedzīvotājiem.⁶²

Maķedonijas Apraides likuma 45.pantā ir noteikts, ka sabiedriskās raidorganizācijas, pārraidot programmas Maķedonijas Republikas teritorijā, papildus programmām maķedoniešu valodā veido programmas citu tautību valodās. Šī norma nosaka arī, ka apgabalos, kur minoritātes ir vairākumā, sabiedriskās raidorganizācijas, pārraidot vietējā līmenī, veido programmas kā maķedoniešu, tā arī citu tautību valodās. Kas attiecas uz komerciālo raidīšanu,

⁶⁰ Skat.: <http://www.b92.net/doc/download/b law.doc>, apmeklēta 2003. gada 5. janvārī

⁶¹ Skat.: <http://www.meh.hu/nekh/Angol/6-7.htm>, apmeklēta 2002. gada 3. jūlijā

tad privātās organizācijas var pārraidīt programmas kā maķedoniešu, tā arī citu tautību valodās.⁶³

Slovēnijā īpašie apraides nosacījumi itāļu un ungāru etniskām minoritātēm (attiecīgi 0,16% un 0,43% no visiem iedzīvotājiem) izriet no šo kopienu „īpašām tiesībām”, kuras ir noteiktas Konstitūcijas 64. pantā. Tur tiek minētas šo divu kopienu locekļu tiesības uz „aktivitātēm, kas ir saistīti ar mediju darbību”. Konkrētējot šo konstitucionālo normu, Slovēnijas Likuma par masu medijiem 52. pants nosaka, ka apraides licencēšanas procesā priekšroka tiek dota radio un televīzijas stacijām, kuras piedāvā pašu veidoto programmu vairākumu slovēņu, itāļu vai ungāru valodā apgabalos, kur dzīvo attiecīgi itāļu un ungāru nacionālās minoritātes”⁶⁴.

Tik multikulturālā sabiedrībā kā Šveicē, valodas lietošanas brīvība, kā arī mediju brīvība, ir garantēta Šveices Federālajā konstitūcijā. Radio un televīziju neatkarība, ka arī programmu veidošanas brīvība ir garantēti Konstitūcijas 93. (3) pantā.⁶⁵ Attiecīgi, nekādi valodas ierobežojumi nav noteikti privātām raidorganizācijām. Sabiedrisko apraidi nodrošina Šveices Raidīšanas korporācija (ŠRK), kura ir atbildīga par nacionālo sabiedrisko apraidi septiņos TV kanālos un 18 radiostacijās. ŠRK nolikums nosaka radio un televīzijas staciju skaitu, kuras ŠRK var izmantot katrā lingvistiskā reģionā. Ir trīs radiostacijas katrā vācu, franču un itāļu valodā runājošā reģionā un viena radiostacija vēl vienā lingvistiskajā reģionā (*Rheto-Roman*). Bez tam, ir arī viens televīzijas kanāls vācu, franču un itāļu lingvistiskajos reģionos. Katrs no šiem kanāliem veido programmas arī reto-romāņu valodā. Papildus tam katrā reģionā ir jāveido arī viens televīzijas kanāls, kurā tiek translētas programmas vietējā valodā.

Nolikumā ir paredzētas arī pilnvaras veidot programmas, kas jāparedz ŠRK radio un televīzijas tīklos:

⁶² Skat.: <http://isc.bke.hu/htm/prac3.htm>, apmeklēta 2003.g. 25. janvārī

⁶³ Skat.: <http://www.mlrc.org.mk/law/l021.htm>, apmeklēta 2002. gada 3. jūlijā

⁶⁴ Official Gazette No 18, 1994, (neoficiāls tulkojums)

- sekmēt dažādu valsts reģionu sadarbību, savstarpējo sapratni un apmaiņu;
- veidot programmas par Šveices iedzīvotājiem, kuri nav etniskie šveicieši, atbalstīt kontaktus ar Šveices rezidentiem, kas atrodas ārzemēs utt.⁶⁶

Somijā zviedri, kas ir lielākā Somijas minoritāte, veido ap 5,8% no visiem iedzīvotājiem. Tomēr, neskatoties uz to, ka šis procents nav visai liels, valstī ir divas oficiālās valodas: somu un zviedru. TV programmas, kuras tiek translētas zviedru valodā runājošiem Somijas iedzīvotājiem, pārklāj ap 9% no divu valsts TV kanālu produkcijas; daļa no šiem televīzijas programmām tiek subtitrēta zviedru valodā.⁶⁷ Likumdošanā nav paredzēti ierobežojumi attiecībā uz valodas lietošanu pārraidēs. Likums par Somijas Apraides kompāniju (nacionālā sabiedrisko pakalpojumu raidorganizācija, kura pārvalda piecus nacionālās televīzijas kanālus un trīspadmit radio kanālus) uzliek sabiedriskām raidorganizācijām par pienākumu “nodrošināt vienlīdzīgu attieksmi pret somu un zviedru valodā runājošiem pilsoņiem un sniegt pakalpojumus samu un romu valodā un, pēc iespējas, arī citu valsts lingvistisko grupu valodās”.⁶⁸

Kaimiņvalstī Zviedrijā valsts un galvenās nacionālās raidorganizācijas vienošanās rezultātā tik noteikts, ka televīzijai jāpievērš īpaša uzmanība lingvistiskām un etniskām minoritātēm ar nolūku “saprātīgās robežās apmierināt dažādas iedzīvotāju intereses un vajadzības pēc pārraižu kvalitātes, pieejamības un dažādības”.⁶⁹

Diemžēl, šajā darbā nav iespējams sniegt izsmeļošu situācijas apskatu par valodu lietošanu elektroniskajos medijos, pat ja mēs analizējam tikai Eiropas

⁶⁵ Skat.: http://www.srg-ssr-idee-suisse.ch/en/legal_guidelines/en_101.html, apmeklēta 2003. gada 27. janvārī

⁶⁶ Skat.: http://www.srg-ssr-idee-suisse.ch/en/legal_guidelines/en_konzession.html, apmeklēta 2003. gada 27. janvārī

⁶⁷ Skat.: http://www.humanrights.coe.int/Minorities/Eng/FrameworkConvention/StateReports/1999/finland/Article_9.htm

⁶⁸ Skat.: <http://www.yle.fi/fbc/actyle.shtml>

⁶⁹ Price, Monroe E. *The market of loyalties*, Oxford: Clarendon Press, 1995, p.46

valstis. Runājot par Itāliju un Lielbritāniju, mēs aprobežosimies ar vispārējo situācijas aprakstu, kas tiek sniegts ANO Apakškomitejas darba dokumentā par minoritāšu tiesībām, kuru sagatavoja Dr. *Fernand de Varennes*: rezumējot jautājumu par sabiedrisko apraidi minoritāšu valodās, viņš nonāk pie secinājuma, ka sabiedriskie mediji lielajās valstīs, tādās, kā Itālija un Lielbritānija, "paredz raidīšanu minoritāšu valodās tādās proporcijās, kuras vairāk vai mazāk atbilst attiecīgo lingvistisko minoritāšu demogrāfiskām proporcijām, vajadzībām un interesēm".⁷⁰

Salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm, Latvijas likumdošana valodu lietošanas jomā, izņemot valsts valodu, ir diezgan unikāla pēc sava ierobežojošā rakstura. Tai pašā laikā Eiropā ir novērojamas demokratizācijas tendences attiecībā uz raidīšanu minoritāšu valodās. Tomēr 1998. gadā Latvija ierobežoja iespējas pārraidīt citās valodās, izņemot latviešu valodu. Ņemot vērā iestāšanos ES, Latvijas esošā situācija raidīšanas mazākumtautību valodās jomā neatbilst ES prasībām attiecībā uz cieņu pret mazākumtautībām.

Nacionālās radio un televīzijas padomes

Latvijā kārtību, kurā tiek veidota Nacionālā radio un televīzijas padome, nosaka Radio un televīzijas likuma 42. pants:

- “(1) Padomi izveido Saeima, ievēlot tās sastāvā deviņus locekļus.
(2) Padomes sastāvā var būt Latvijas pilsoņi, kas pastāvīgi dzīvo Latvijā. Padomes locekļus izraugās no sabiedrībā pazīstamām personām”.⁷¹

Galvenā šādas neatkarīgās institūcijas izveidošanas nozīme ir tā, ka šāds regulators ir aizsargāts no tiešās politiskās ietekmes, un tam ir pilnvaras regulēt tirgu, izstrādājot savu politiku un saistošus lēmumus.

⁷⁰ de Varennes, Fernand. “To speak or not to speak”, Working Paper prepared for the UN Sub-Committee on the rights of minorities, Murdoch University, Australia, 1997, p.16

⁷¹ Skat.: <http://www.nrtp.lv/lv/rliktext.htm>, 2002. gada 29. jūlijā

Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācijā Rec (2000) 23 kā regulatora darbības nepieciešamais nosacījums ir noteikta neatkarība:

“...4. Ar šo nolūku īpaši nosacījumi ir nosakāmi, lai nepieļautu, ka:

- regulatora vadība ir pakļaujama politiskam spiedienam;
- regulatora vadības pārstāvji pilda funkcijas vai ir akciju īpašnieki citās mediju organizācijās vai uzņēmumos, kas darbojas mediju jomā, kas var novest pie interešu konflikta, kas būtu saistīts ar šo personu darbību regulatora vadībā”⁷².

Nacionālo televīzijas un radio padomju veidošanas principi ir atšķirīgi dažādās Austrumeiropas valstīs. Latvijas gadījumā šis princips balstās uz vadošās koalīcijas lēmumu: faktiski, visus Padomes locekļus Latvijā ievēl vadošā koalīcija. Savukārt vairākumā Eiropas valstu ir cita prakse.

Austrumeiropas padomju veidošanas principus ietekmēja līdzīgu padomju veidošanas principi Rietumeiropā. Piemēram, Francijā pilnvaras nozīmēt Padomes locekļus ir dalītas starp parlamentu un prezidentu. Vācijā ap 1/3 no Padomes locekļiem izvirza politiskās partijas, un citus izvirza sabiedrība.

Piemēram, Bulgārijas Padome sastāv no deviņiem locekļiem, no kuriem Nacionālā Asambleja (parlaments) ievēl piecus un Republikas Prezidents ieceļ četrus. Nacionālā Padome Polijā sastāv no deviņiem locekļiem, no kuriem *Sejm*⁷³ ievēl četrus locekļus, Senāts ievēl divus un Prezidents ieceļ trīs, izvēloties no personām, kuriem ir atbilstoša pieredze un reputācijas, darbojoties mediju jomā. Sarežģītāka Padomes veidošanas procedūra ir paredzēta Lietuvā: “četrus Padomes locekļus ieceļ Republikas Prezidents; četrus ievēl *Seimas*; un tādas organizācijas kā Lietuvas Zinātniskā padome, Lietuvas Izglītības padome,

⁷² Recommendation Rec (2000)23 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on the independence and functions of regulatory authorities for the broadcasting sector; skat.: <http://cm.coe.int/ta/rec/2000/2000r23.htm>

⁷³ *Sejm* ir Polijas Parlamenta apakšpalāta..

Lietuvas Radošā mākslinieku asociācija un Lietuvas Bīskapu konference ieceļ četrus pārstāvjus”⁷⁴.

Kā Lietuvā, tā arī vairākās citās valstīs procedūra paredz, ka t.s. „trešais sektors” nozīmē dažus speciālistus darbībai padomē. Šajā gadījumā nevalstiskās organizācijas iegūst iespēju tieši ietekmēt politiku raidīšanas sfērā. Piemēram, Horvātijas Nacionālā radio un televīzijas padome sastāv no 25 locekļiem, no kuriem 22 nozīmē:

- Horvātijas Zinātņu un mākslas akadēmija;
- Universitāšu asociācija;
- Centrālā Horvātijas Kultūras un izdevniecības biedrība;
- Horvātijas Emigrācijas institūts;
- Horvātijas Rakstnieku ģilde;
- Horvātijas Žurnālistu asociācija;
- Horvātijas Olimpiskā komiteja;
- nacionālās minoritātes Horvātijas Republikā;
- Horvātijas Republikas Katoļu baznīca;
- citas reliģiskās kopienas Horvātijas Republikā;
- Arodbiedrību asociācijas;
- Darba devēju asociācijas, u.c.⁷⁵

Pirms jaunā likumdošana stājās spēkā 1995. gadā, tāds pats plašas pārstāvniecības princips bija paredzēts Latvijas Radio un televīzijas likumā.

⁷⁴ Skat.: <http://www3.lrs.lt/n/eng/DPaieska.html> (iztulkots: Lietuvas Republikas Seima birojs), apmeklēta 2002. gada 28. novembrī

⁷⁵ Skat.: http://www.hrt.hr/hrt/zakon010302_eng.html, apmeklēta 2002. gada 28. novembrī

Cenšoties padarīt Padomi vairāk atbildīgu par tās lēmumiem, šajā gadā likumdevēji mainīja Padomes veidošanas principus.

Svarīgs princips ir dažādu politisko partiju proporcionalitāte, ietekmējot padomes veidošanas procedūru. Lietuvā, kur *Seimas* nozīmē četrus locekļus, divus locekļus izvirza opozīcijas parlamentārās grupas. Tāds pats princips ir paredzēts Igaunijas Apraides likumā - piecus locekļus no deviņiem nozīmē *Riigikogu* (Parlaments) vadoties no politiskā līdzsvara principa. Grieķijā deviņus Padomes locekļus nozīmē Preses un masu mediju ministrs, ņemot vērā kandidatūras, kuras izvirza parlamentā pārstāvētās politiskās partijas: vadošā koalīcija nozīmē četrus locekļus, opozīcijas partijas – četrus locekļus, un parlamenta priekšsēdētājs nozīmē Padomes prezidentu⁷⁶. Slovēnijas Likums par radio un televīziju atsevišķi nosaka, ka “piecus locekļus nozīmē parlaments, ievērojot parlamentāro partiju locekļu proporcionālo pārstāvniecību”.⁷⁷

Pats regulators var darboties arī kā kādas ministrijas administratīva vienība. Piemēram, Somijas komunikāciju regulators (SKR) ir aģentūra, kas darbojas Transporta un sakaru ministrijas administratīvajā struktūrā. Zviedrijā divas administratīvas vienības, Apraides komisija un Radio un televīzijas pārvalde, nozīmē valdība. 1999. gadā Latvijā tika apspriestas Satiksmes ministrijas iespējas pārņemt daļu no Nacionālās radio un televīzijas padomes funkcijām (īpaši tiesības izsniegt raidorganizācijām licences), taču šī ideja netika realizēta.

Dzimumu līdztiesības princips ir iekļauts Īrijas Apraides likumā. Tas nosaka, ka no regulatora (Īrijas Apraides komisija) septiņiem locekļiem ne mazāk kā trīs ir vīrieši un ne mazāk kā trīs ir sievietes. Dzimumu līdztiesības

⁷⁶ Robillard, Serge. *Television in Europe: Regulatory Bodies*. John Libbey Media, Bedfordshire, United Kingdom, 1995, p. 95

⁷⁷ Official Gazette No 18, 1994 (neoficiāls tulkojums).

nodrošināšana Padomes veidošanā ir vēl viens demokrātijas un nediskriminācijas indikators⁷⁸.

Vēl viens ļoti svarīgs radio un televīzijas padomju veidošanas princips ir etniskās proporcionalitātes princips. Saskaņā ar Maķedonijas Apraides likumu, Padome sastāv no 9 locekļiem, kurus ievēl Maķedonijas parlaments, pamatojoties uz parlamenta Vēlēšanu un iecelšanas komisijas priekšlikumu. Padomes sastāvam jābūt proporcionālam Maķedonijas Republikas nacionālajām sastāvam.

Kā jau tika minēts, Latvijā tikai Saeimas vadošai koalīcijai ir reālās, kaut arī neformālas pilnvaras ievēlēt NRTP locekļus. Latvijas Radio un televīzijas likuma 42. pants paredz ievēlēto NRTP locekļu objektivitātes nodrošināšanu ļoti ierobežotā veidā: tas paredz, ka ne vairāk kā trīs Padomes locekļi var piederēt pie vienas un tās pašas partijas. Ņemot vērā Latvijas politisko situāciju, šis princips nevar garantēt objektivitāti.

Latvijas parlamenta deputāti ir pauduši bažas par disproporcionālo pārstāvniecību NRTP. Kā norādīja Antons Seiksts, Saeimas deputāts, Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas priekšsēdētājs, vadošās politiskās partijas bieži vien aizstāv savas partejiskās intereses, ievēlot NRTP.⁷⁹ Cits deputāts, Mirosļavs Mitrofanovs, cer, ka minoritāšu pārstāvniecība NRTP palīdzēs ievērot minoritāšu intereses, iedalot sabiedrisko finansējumu elektroniskajiem medijiem.⁸⁰

Neviena politiskā partija no valdošās koalīcijas Saeimā nav oficiāli pārstāvējusi mazākumtautības. Kopš jaunais NRTP veidošanas princips tika pieņemts 1995. gadā, tika ievēlēti 23 locekļi. Vairākas reizes pazīstamie

⁷⁸ Robillard, Serge. *Television in Europe: Regulatory Bodies*. John Libbey Media, Bedfordshire, United Kingdom, 1995, p. 116

⁷⁹ Intervija ar Antonu Seikstu, Latvijas Parlamenta deputātu (*7.Saeima*), Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas priekšsēdētāju, Rīga, 2002.gada 25. jūnijā

⁸⁰ Intervija ar Mirosļavu Mitrofanovu, Latvijas Parlamenta deputātu (*7.Saiema*), Eiropas lietu komisijas locekli, Daugavpils, 2002.gada 5. jūlijā

minoritāšu pārstāvji tika izvirzīti NRTP⁸¹, taču nekad krievvalodīgās minoritātes pārstāvis nav kļuvis par NRTP locekli.⁸²

Minoritāšu pārstāvniecības nacionālajās televīzijas un radio padomēs svarīgums ir uzsvērts Oslo rekomendācijās par mazākumtautību lingvistiskajām tiesībām. Rekomendāciju 10. punktā ir teikts, ka sabiedrisko mediju vadība uzrauga, lai sabiedrisko mediju redakcijas, kas kontrolē programmu saturu un ievirzi, būtu neatkarīgas un iekļautu personas, kas pieder pie mazākumtautībām.

Situācija, kad Padomi ievēl tikai parlamenta vairākums, ir problemātiska, ja ne bīstama, vadoties no demokrātiskiem apsvērumiem, ja šo procedūru stingri neierobežo likums. Pilnvaru dalīšana, nozīmējot padomju locekļus, ir labs veids, kā nodrošināt līdzsvaru demokrātiskajā sabiedrībā.

Viena no NRTP galvenajām funkcijām ir noteikt pamatprincipus un sagatavot valsts budžeta projektu nacionālā pasūtījuma finansēšanai (valsts atbalstīto programmu un pārraižu kopums, saskaņā ar Radio un televīzijas likuma prasībām). Kad Saeima apstiprina budžetu, Padome pieņem lēmumu par tā taisnīgu sadali un noslēdz līgumus nacionālā pasūtījuma izpildei. Līdz nesenajam laikam nacionālā pasūtījuma sadale bija tāda, ka tikai ļoti nedaudzas programmas citās valodās, izņemot latviešu, tika finansētas tā ietvaros un translācijas laiks krievu valodā bija nepietiekams.

2002. gadā Gundars Rēders, Nacionālās Televīzijas izpilddirektors (*LTV*), norādīja, ka otrajā nacionālajā kanālā netiek izmantoti 20% raidlaika, kurā tiek atļauts pārraidīt programmas svešvalodās.⁸³ Kopš 2002. gada beigām vairāk programmu krievu valodā tikušas finansētas nacionālā pasūtījuma ietvaros.

⁸¹ Tika izvirzīti Vladlens Dozorcevs, viens no Tautas frontes līderiem, kurš cīnījās par Latvijas neatkarību 1990.-1991.gg., un Regīna Ločmele, nacionālās TV kanāla programmas menedžere (*LTV-2*).

⁸² 23 Padomes locekļi tika ievēlēti kopš 1995.g., Skat.: <http://www.nrtplv.lv/ivesture.php>, lapa apmeklēta 2003.g. 17. janvārī.

⁸³ Kristina Moisejeva, "Russkoe televidenie v Latvii" (*Krievu TV Latvijā*), "Telegraf", 2002.g. 2. maijs.

Demokrātiskā pieeja raidīšanai dažādās valodās tiek praktizēta Rietumeiropas valstīs, un viena no tām ir Šveice. Šveices Apraides korporācijas (sabiedriskā raidorganizācija) svarīgs finansēšanas avots ir licenču izsniegšana. Šveicieši sadala sabiedriskās raidīšanas budžetu starp trīs sabiedriskām raidorganizācijām (vācu, franču, itāļu). Licences tiek sadalītas šādi: 43% pārraidēm vācu valodā, 33% - franču valodā un 23% - itāļu valodā.⁸⁴ Itāļu valodā runā apmēram 12% valsts iedzīvotāju, tāpēc šādu sadali zināmā mērā var nosaukt par itāļu izcelsmes šveiciešu pozitīvo diskrimināciju.

Nacionālā radio un televīzijas padome spēlē svarīgu lomu elektronisko mediju attīstībā Latvijā. NRTP funkcijās ietilpst nacionālās elektronisko masu mediju attīstības koncepcijas izstrāde, nodrošinot dažu programmu augstas kvalitātes uztveršanu visā valsts teritorijā un atbalstot kā sabiedrisko, tā arī privāto raidorganizāciju attīstību. Savā Nacionālajā koncepcijā (2000.-2002.gg.) Padome atzina, ka satelītu izmantošana televīzijas programmu raidīšanai ievērojami palielinājusi pārrobežu pakalpojumu apjomu un pateicoties straujai jauno tehnoloģiju attīstībai un ieviešanai, tuvākā laikā iespējamo raidīšanas kanālu skaits var kļūt praktiski neierobežots. Par savas politikas neatņemamu sastāvdaļu Padome uzskata to minoritāšu etniskās identitātes atjaunošanu, kas ir cietušas no t.s. „rusifikācijas” padomju periodā. Tai pašā laikā sadaļā 11.3. “Nepieciešamas izmaiņas likumdošanā” netika iekļauti priekšlikumi mainīt valodas politiku elektroniskajos medijos.

2003. gada janvārī tika pieņemta jaunā Nacionālā koncepcijā (2003.-2005.gg.), kurā vairāk uzmanības tika veltīts nacionālo minoritāšu vajadzībām. Tas bija viens no retajiem gadījumiem Latvijā, kad valsts institūcijas atklāti atbalstīja diskriminējošo ierobežojumu atcelšanu. Koncepcijā tiek atzīts, ka Vispārējās minoritāšu aizsardzības konvencijas ratifikācija novedīs pie situācijas, kad Likuma par radio un televīziju 19. panta 5. daļa būs pretrunā ar Konvenciju,

⁸⁴ Ziņojumu iesniedza Šveice, sekojot Vispārējās minoritāšu aizsardzības konvencijas 25. panta 1. daļai; Skat...: http://www.humanrights.coe.int/minorities/Eng/FrameworkConvention/StateReports/2001/switzerland/switzerland.htm#_ftn10

tāpēc ir nepieciešams uzsākt valodas ierobežojumu novērtēšanas un attiecīgo grozījumu likumam sagatavošanas procedūru.⁸⁵

Elektroniskie mediji un Latvijas sabiedrības integrācija

Latvijas valdība pieņēma nacionālo programmu "Sabiedrības integrācija Latvijā" 2001.gadā. Daudzi NVO aktīvisti kritizēja šo programmu par tās neatbilstību pašai integrācijas koncepcijai daudzās programmas sadaļās. Sadaļa, kas ir veltīta mediju jautājumiem, nesatur nekādas būtiskas un konkrētas idejas par to, kā ir iespējams sekmēt mediju integrējošo potenciālu. Dažiem priekšlikumiem par valodas lietošanu radio un televīzijas pārraidēs ir drīzāk deklaratīvs raksturs. Tas acīmredzami izriet no šāda apgalvojuma: "laiks, kas ir veltīts pārraidēm latviešu un citās valodās radio ir jāpiešķir elastīgi, ņemot vērā valodas lietošanas situāciju katrā konkrētā reģionā".⁸⁶ Kā uzskata pētniece Svetlana Djačkova, "Integrācijas programma, kā arī valdības politika kopumā, nevelta pietiekoši daudz uzmanības sabiedrības un minoritāšu bažām par minoritāšu tiesībām, tādām kā, piemēram, vajadzības pēc lielākas izglītības un elektronisko mediju pieejamības dzimtajā valodā, minoritāšu valodu veicināšana, nepieciešamība pēc valsts un minoritāšu dialoga un minoritāšu efektīvā līdzdalība sabiedriskajā dzīvē."⁸⁷ Tai pašā laikā Nacionālā programma atzīst divu atsevišķu informācijas telpu pastāvēšanu: tas, ka atsevišķa informācija tiek sniegta tiem, kas pamatā runā latviski, un tiem, kas pamatā runā krievu valodā, tiek uzskatīts par svarīgu šķērsli integrācijai.

Kā apgalvo I. Viņņika, nav TV programmu, kas ir domātas mazākumtautībām, un tikai nedaudzas programmas ir veidotas par mazākumtautībām. Šīs programmas tiek veidotas dažādu, pārsvarā ārvalstu donoru finansēto projektu ietvaros. 2003. gada sākumā tika uzsākta jauna TV

⁸⁵ Sk.: <http://www.nrtplv.lv/nackoncepcija.php>

⁸⁶ Sk.: <http://www.np.gov.lv/en/fjas/arhivs/SIP.rtf>, apmeklēta 2002. gada 2. aprīlī

⁸⁷ OSI EU Accession Monitoring Program, "An Assessment of the National Programme " The Integration of Society in Latvia"", Budapest, 2002, p.303.

programma par mazākumtautībām, "Dzimtā ligzda", kura tiek finansēta nacionālā pasūtījuma ietvaros⁸⁸. Ir vērts pieminēt, ka Radio un televīzijas likuma 54.pants nosaka, ka viens no nacionālā pasūtījuma mērķiem ir sekmēt tādu programmu veidošanu, kas atveidotu Latvijā dzīvojošo mazākumtautību dzīvi un kultūru.

Šeit būtu vietā minēt arī neseno praksi Maķedonijā, kur etniskās minoritātes veido aptuveni vienu trešdaļu no visiem iedzīvotājiem. Maķedonijas nacionālā televīzija 2002. gada 20.augustā ir izveidojusi multietnisko kanālu, kurā tiek pārraidītas programmas albāņu, turku, serbu, romu, vlatku un Bosnijas musulmaņu minoritāšu valodā. Kanāls tiek uztverts 85% no Maķedonijas teritorijas. Programmas minoritāšu valodās tika pārraidītas Maķedonijas Nacionālās televīzijas otrajā kanālā arī iepriekš, piecas stundas dienā. Pēc šī multietniskā kanāla darba uzsākšanas, 12 stundu laikā tiek pārraidītas programmas minoritāšu valodās, no kurām 9 stundu laikā - albāņu valodā.⁸⁹

Viens no faktoriem, kas traucē veiksmīgam integrācijas procesam, ir programmu trūkums par valsts likumiem un starpetniskām attiecībām, kā arī neatkarīgo programmu, kuras varētu tikt veidotas krievu valodā un kur krievu valodā runājošie varētu atklāti apspriest problēmas, trūkums, kā nacionālajā TV un radio, tā arī privātajos kanālos.⁹⁰

Daži eksperti pauž bažas par nelatviešu žurnālistu trūkumu elektroniskajos medijos, kā arī atzīst to, ka kvalificēto un pieredzējušo nelatviešu speciālistu skaits ātri samazinās sabiedriskajos un privātajos TV kanālos.⁹¹

Jautājumu par valsts politiku attiecībā uz minoritāšu žurnālistu sabalansēto pārstāvniecību TV un radio varētu ilustrēt ar Beļģijas piemēru.

⁸⁸ Intervija ar Irinu Viņņiku, Nacionālās TV kanāla (LTV7) programmas menedžere, integrācijas programmas direktore, Rīga, 2003.gada 1. februārī

⁸⁹ Radio Free Europe/Radio Liberty, Prague, Czech Republic, RFE/RL newslines Vol. 6, No. 156, Part II, 20 August 2002, skat.: <http://www.greekhelsinki.gr>

⁹⁰ Nikolajs Kabanovs, "Russkoe TV, kotoe ne nuzhno Latvii" (*Krievu TV, kas nav vajadzīga Latvijai*), "Vesti Segodnja", 2002.g. 4. janvārī.

⁹¹ Intervijas ar Nilu Ušakovu, žurnālistu, Krievijas Informācijas aģentūras biroja Latvijā direktoru, Rīga, 2002.gada 4. novembrī, un Arkadiju Karijevu, privātā radiokanāla "Radio PIK" programmas menedžeri, Rīga, 2002.gada 16. decembrī

Beļģijas Konsultatīvā padome citas etniskās izcelsmes iedzīvotāju grupām franču valodā runājošajā kopienā (Franču kultūras ministrijas departaments) noteica, ka medijiem ir jāpiešķir translācijas laiks citām kopienām. Padome atzina, ka “ja mēs uzskatām, ka tās veido indivīdi un grupas ar saviem simboliem un ziņojumiem, tad tās jāpadara zināmas”. Padome arī norādīja, ka to var panākt, „pieņemot darbā citas etniskās izcelsmes žurnālistus un diktorus. Būtu vēlams iekļaut citas etniskās izcelsmes cilvēkus programmās, kuru veidošanā piedalās publika... Nepieciešams iekļaut viņus pārraidēs, kuras ir veltītas svarīgiem notikumiem, kā arī nodrošināt, ka citas kultūras grupas veido savas programmas”⁹².

Pie mazākumtautībām piederošo žurnālistu darba medijos svarīgums ir uzsvērts speciālā koncepcijā par medijiem un minoritātēm, ko Nīderlandes valdība nosūtīja parlamentam 1999. gadā.⁹³

Vairākas sabiedriskās domas aptaujas un pētījumi Latvijā liecina par to, ka TV un radio vēl nav izmantojuši savu potenciālu kļūt par svarīgākajiem integrācijas faktoriem Latvijas sabiedrībā; gluži otrādi, kopienas tiek dezintegrētas un segregētas tieši uz viņu TV un radio kanālu izvēles pamata.

Piemēram, statistiskie dati par radio klausītājiem ilustrē radiostaciju izvēles stingras preferences uz valodas pamata.

	Latvijas Radio 2 (lat. valodā)	Doma Laukums (kr. valodā)	SWH (lat. valodā)	SWH+ (kr. valodā)
Visi iedzīvotāji	10,4%	7,6%	9,6%	20,6%
Latvieši	20,3%	1,5%	17,3%	5,5%
Nelatvieši	2,6%	12,4%	3,5%	32,6%

⁹² Frachon, Claire. Vargaftig. Marion. *European Television: Immigrants And Ethnic Minorities*, John Libbey&Company Ltd, London, 1995, p.104.

(2002. gada vasara - rudens)⁹⁴

Saskaņā ar likumu, 25% ierobežojumi pārraidēm citās valodās, izņemot latviešu, bija noteiktas privātām raidorganizācijām, nevis kanāliem. Ja vienai raidorganizācijai ir vairāki kanāli, tad tā var izmantot vienu kanālu raidīšanai citā valodā visu diennakti. Šo shēmu izmanto SWH, kompānija, kurai ir trīs radiokanāli: SWH, SWH+, SWH Rock, kā arī sabiedriskā raidorganizācija (kurai šis ierobežojums ir 20%) "Latvijas Radio", kurai ir programmas "Latvijas Radio 2", "Klasika" un "Doma Laukums".

Tāda pati situācija ar dezintegrētām auditorijām joprojām pastāv arī TV tirgū. LTV1 ir vairāk populāra pilsoņu vidū, to skatās 81%, un tikai 41% nepilsoņu to skatās regulāri – vismaz vienu reizi nedēļā (nepilsoņi vēl joprojām sastāda ap 22% no visiem Latvijas iedzīvotājiem un viņi visi pieder pie minoritātēm).⁹⁵ No otras puses, vadošie Krievijas Federācijas televīzijas kanāli ORT un RTR ir vispopulārākie nepilsoņu vidū: 77% nepilsoņu un tikai 35% pilsoņu regulāri skatās Krievijas programmas. Jāuzsver, ka salīdzinot ar 1997. gadu, Krievijas Federācijas TV programmu auditorija ir palielinājusies krievvalodīgo pilsoņu un, it īpaši, nepilsoņu vidū. To var izskaidrot ar faktu, ka šīs programmas ir plaši pieejami caur kabeļtelevīziju.⁹⁶ Tādējādi, Latvijas elektroniskie mediji zaudē daudzus potenciālus skatītājus un klausītājus, kas ir acīmredzami pretrunā ar sabiedrības interesēm no sabiedrības integrācijas viedokļa, ka arī ar privātā biznesa interesēm.

Kopš 1999.g. krievvalodīgo skatītāju, kuri skatās TV programmas latviešu valodā, skaits ir samazinājies par 6% un krievvalodīgo klausītāju, kuri klausās radio programmas latviešu valodā, ir samazinājies par 7%.⁹⁷ Pirmā Latvijas nacionālā kanāla (LTV1) reitingi būtiski atšķiras, ja mēs salīdzinām aptaujas

⁹³ Skat.: <http://www.lse.ac.uk/collections/EMTEL/Minorities/papers/netherlandsreport.pdf>

⁹⁴ Statistiskos datus sniedza Zigmārs Liepiņš, A/s "Radio SWH" prezidents, Rīga, 2002. gada decembrī.

⁹⁵ Skat.: <http://www.np.gov.lv/fakti/index.htm>, apmeklēta 2003. gada 10. februārī

⁹⁶ Baltic Institute of Social Sciences, "On the way to a Civil Society", March 2001, p. 42-43.

⁹⁷ Skat.: http://www.politika.lv/polit_real/files/lv/valoda_2001-02.pdf

1997. gada februārī un 2002. gada janvārī: attiecīgi 22% un 13%.⁹⁸ Var pieņemt, ka šis kritums nav saistīts ar valodas jautājumu; drīzāk, šī ir sabiedrisko kanālu kvalitātes problēma. No otras puses, Reinis Āboltniņš, Sabiedrības integrācijas departamenta direktors, atzina, ka valodas ierobežojumu ietekme uz mediju preferencēm nav skaidra. Viņš arī pauda šaubas par to, ka šie ierobežojumi veicina integrācijas procesu.⁹⁹ Es uzskatu, ka valodas zināšanas ir galvenais mediju telpas dezintegrācijas iemesls, ar lielākas segregācijas tendencēm uz valodas pamata. Nepietiekami novērtējot valodas svarīgumu, kādā elektroniskie mediji sniedz informāciju, veidojot savas auditorijas, mēs nevaram apturēt šo tendenci, kas kavē integrācijas politikas izstrādāšanu.

Vēl vien princips, kas traucē integrācijas procesam, ir noteikts likumā. Radio un televīzijas likuma 19. panta 1. daļa pants nosaka, ka, ar dažiem specifiskiem izņēmumiem, katra programma ir pārraidāma tikai vienā valodā, un programmas fragmenti, kuri oriģināli ir veidoti citā valodā, ir jāiztulko (dublējot, sniedzot sinhronu tulkojumu vai subtitrējot). Piemēram, populārā interaktīvā programma *“Tema nedēļā”* („*Nedēļas tēma*”) TV5-Rīga kanāla ir sastapusies ar šo problēmu. Programma tiek pārraidīta tiešraidē un dalībnieki izsaka savus viedokļus vai nu latviešu, vai krievu valodā. Šādas TV programmas spēlē svarīgu lomu integrācijas procesā un veicina savstarpējo saprašanos. Tādā multikulturālā sabiedrībā kā Latvija, stingrie noteikumi “viena programma – viena valoda” nesekmē starptautisko attiecību uzlabošanu.

Viens no integrācijas veicināšanas spēcīgajiem veidiem varētu būt iespējamo grozījumu Radio un televīzijas likumā publiska apspriešana. Šai ziņā būtu noderīgs Šveices piemērs, kur bija vērojama plaša sabiedrības iesaistīšanās diskusijās par grozījumiem likumdošanā. 2000. gada janvārī Šveices Federālā padome diskusijas rezultātā pieņēma dokumentu, kurā bija

⁹⁸ Garklāva, Kristīne. *Latvijas komerctelevisiju - LNT, TV Rīga, TV3 un TV5 ienākšana mediju tirgū, ietekmējošo faktoru analīze* Diplomdarbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 43. lpp.

⁹⁹ Intervija ar Reini Āboltniņu, Sabiedrības integrācijas departamenta direktoru, Rīga, 2002. gada 27. jūnijā.

ieskicēti galvenie topošā likuma par radio un televīziju principi, un deva norādījumu Federālajam Vides, transporta, enerģijas un komunikāciju departamentam (VTEKD) pārskatīt spēkā esošo likumu. 2000. gada beigās VTEKD publicēja sākotnējo Radio un televīzijas likuma projektu un iniciēja tā publiskās apspriešanas procedūru. Visas ieinteresētās grupas varēja piedalīties šajās konsultācijās, kuras tika slēgtas 2001. gada aprīlī. Aptuveni 200 kantoni, partijas, biedrības, radio un TV stacijas izmantoja iespēju paust savu viedokli par likumprojektu.¹⁰⁰ 2001. gada novembrī Federālā padome apsprieda konsultāciju rezultātus un pilnvaroja VTEDKD ņemt vērā sabiedrības viedokli, izstrādājot galīgo likuma projektu.

Vēl viena TV skatītāju, radioklausītāju un regulatora vadības sadarbības piemērs bija Katalonijas Apraides padome. Padome izveidoja speciālu institūciju, Auditorijas aizsardzības biroju, ar nolūku izveidot tiešu kanālu, ar kura palīdzību TV skatītāji un radioklausītāji varētu paust savus viedokļus, izteikt priekšlikumus, sūdzības Padomei. Sūdzības var skart visus aspektus, ieskaitot programmu saturu un reklāmas.

Latvijas Nacionālā radio un televīzijas padome arī varētu spēlēt starpnieka lomu starp sabiedrību un sabiedriskām un privātām raidorganizācijām.

Secinājumi

Pēdējo desmit gadu laikā kopš neatkarības atgūšanas Latvijas politiķi ieviesuši vairākas krievvalodīgo minoritāti diskriminējošās normas. Viņu motivāciju varētu izskaidrot ar vienu frāzi: "Latvijai ir specifiska situācija, ar milzīgo minoritāšu proporciju".

Tagad, ES paplašināšanās kontekstā, minoritāšu tiesību ievērošanas problēma paliek viena no svarīgākajām Latvijā. Līdz ar vidējās izglītības ar labi organizētās bilingvālās sistēmas trūkumu un noteiktām grūtībām Valsts valodas

¹⁰⁰ Skat.: http://www.bakom.ch/en/aktuell/revision_rtvg/uebersicht/

likuma izpildē, valodas politika elektronisko mediju jomā ir tālu no mūsdienu demokrātiskiem principiem. TV un radio Latvijā varētu spēlēt svarīgu lomu latviešu un nelatviešu integrācijā. Tomēr ceļā uz dialogu medijos, starp diviem lingvistiski nodalītiem Latvijas sabiedrības segmentiem, ir vairāki šķēršļi.

Viens no svarīgākajiem šķēršļiem ir valodas ierobežojumi (ne vairāk kā 25% raidīšanai citās valodās, izņemot latviešu) privātām raidorganizācijām (kā TV, tā arī radio). Kā norādīja Latvijas Saeimas deputāts Boriss Cilevičs, jauni informācijas izplatīšanas veidi - Internets, digitālā televīzija u.c. – apgrūtina valodas ierobežojumu piemērošanu un padara šos ierobežojumus par bezjēdzīgiem; turklāt šie ierobežojumi ir pretrunā ar starptautiskiem cilvēktiesību standartiem, un šis ir vēl viens iemesls, kāpēc tie jāatceļ.¹⁰¹

Spēkā esošie valodas ierobežojumi ļauj apstrīdēt Latvijas likumus dažādās starptautiskās institūcijās, tādās, kā Eiropas Cilvēktiesību tiesa, ANO Cilvēktiesību komiteja un, pēc Latvijas iestāšanās ES, arī Eiropas Kopienų tiesā. Lēmums par labu iesniedzējam, izskatot sūdzību Eiropas Cilvēktiesību tiesā, var nozīmēt būtiskus finansiālus zaudējumus valstij. Ja šajā pašā lietā ANO Cilvēktiesību komiteja atzīs Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. panta pārkāpumu (un, iespējams, arī 27.panta pārkāpumu), tad būs jāpieņem lēmums par attiecīgo ierobežojumu atcelšanu.

Latvijas politiķu bažas par to, ka pēc šo ierobežojumu atcelšanas nelatviešu raidorganizācijas raidīs tikai krievu valodā, nav pamatotas. Jebkuras būtiskas izmaiņas likumdošanā var novest pie neprognozējamām sekām. Piemēram, reaģējot uz ierobežojumu atcelšanu, dažas lētas elektronisko mediju programmas krievu valodā, kuras ir veidotas ārzemēs, var parādīties radio kanālos. Jebkurā gadījumā, nelatviešu raidorganizācijas saprot, kāda ir viņu auditorija, un noteikti ņem vērā latviešu klausītāju intereses.¹⁰²

¹⁰¹ Intervija ar Borisu Cileviču, Latvijas Saeimas deputātu, Rīga, 2002.gada 31. oktobrī

¹⁰² Intervijas ar Juri Žuravļovu, Radio PIK īpašnieku, vienu no Labklājības partijas dibinātājiem, Rīga, 2002. gada 25. jūnijā, un Grigoriju Ņemcovu, "TV Million" īpašnieku, Daugavpils, 2002.gada 22. jūnijā.

Protams, ja runa ir par Latvijas likumdevējiem un dažām raidorganizācijām, tad 25% kvotas atcelšana privātām raidorganizācijām varētu būt dramatiska. Tai pašā laikā, šie ierobežojumi pārkāpj starptautiskos cilvēktiesību standartus, un attiecīgās izmaiņas pēc ierobežojumu atcelšanas sekmēs labāku sabalansētību elektronisko mediju tirgū Latvijā. Šajā „trijstūrī”, kura sastāv no cilvēktiesību vērtībām, politiskiem jautājumiem un ekonomiskām interesēm, cilvēktiesībām jābūt prioritārām.

Vēl viena problēma ir situācija, kas veidojas ap otro sabiedrisko TV kanālu. Sākotnēji tas bija domāts kā „integrācijas” kanāls. Tomēr, līdz nesenajam laikam, ne Nacionālā radio un televīzijas padome (NRTP), ne kanāla vadība nav izrādījusi politisko gribu izmantot kanāla integrējošo potenciālu. Kā jau tika minēts, krievvalodīgo skaits, kas klausās radio un skatās televīziju latviešu valodā, strauji samazinās kopš 1999. gada.

Skaidrs, ka integrācijas nolūkos būtu nepieciešams paplašināt nelatviešu skatītāju auditoriju, un tas būtu otrā sabiedriskā kanāla prioritārais uzdevums. Daži nesenie notikumi, piemēram, jauno programmu, tādu kā „Dzimtā ligzda” un „Process”, uzsākšana varētu uzlabot situāciju.

Acīmredzot, sabiedrisko mediju pieejamības garantija balstās uz nediskriminācijas principu. *De Varennes* uzsvēra proporcionalitātes principa svarīgumu šajā jomā: “Minoritātēm ir tiesības uz savas valodas lietošanu sabiedriskajos medijos, kad valsts regulēšana šajā jomā ir pamatota un ņem vērā minoritāšu valodā runājošos tādā pakāpē, ko es saucu par proporcionālo pieeju. Tas attiecas uz visu veidu sabiedriskajiem medijiem, neskatoties uz to, vai valsts regulē sabiedrisko radio un televīzijas pārraidi, drukātos vai elektroniskos medijus.”¹⁰³

¹⁰³ De Varennes, Fernand. “Minority Rights and Electronic Mass Media”, prezentācija konferencē “Elektroniskie masu mediji un sociālā integrācija”, Rīga, 2002.g. 22. novembrī.

Var apgalvot, ka nelatvieši atrodas nelabvēlīgā stāvoklī un tiek diskriminēti, jo sabiedriskajā televīzijā trūkst programmu citās valodās, izņemot latviešu. Ar nolūku kompensēt šo trūkumu, krievvalodīgā auditorija jo vairāk pievēršas Krievijas TV kanāliem, bet jaunie skatītāji dod priekšroku kanāliem angļu valodā. Paies ilgs laiks, kamēr izdosies piesaistīt krievvalodīgo auditoriju nacionālajiem kanāliem. Bez šaubām, šāda piesaiste atbilst pamatotām sabiedriskām interesēm, un tā palielinātu nelatviešu, kas piedalās kopējās informācijas telpas veidošanā, uzticēšanos. Nav nepieciešams atgādināt, ka kopējā informācijas telpa ir ļoti vēlama, skatoties no sociālās saliedētības viedokļa.

Radio un televīzijas likuma 54. panta 5. daļa veicina tādu pārraižu veidošanu, kuras atveido Latvijā dzīvojošo mazākumtautību dzīvi un kultūru. Šai normai tomēr ir ļoti deklaratīvs raksturs, tā neparedz nekādus pienākumus attiecībā pret personām, kuras pieder pie mazākumtautībām, kuras maksā nodokļus un kurām līdz ar to ir tiesības ietekmēt sabiedriskās apraides attīstību, ieskaitot taisnīgu līdzsvaru starp programmām latviešu un citās valodās, adekvātu pārstāvniecību veidojot, piemēram, intervijas uz ielām utt.

Latvijas prakse, ievēlot Padomes locekļus tikai Saeimā, bez opozīcijai atvēlētām vietām, noved pie tā, ka valdošā koalīcija izvēlas šos locekļus patstāvīgi. Eiropā šāda pieeja paredzēta tikai Slovākijas un Čehijas likumos, bet citas valstis cenšas sadalīt pilnvaras ievēlēt/nozīmēt mediju padomju locekļus starp dažādām institūcijām vai arī izveidot zināmu politisku līdzsvaru padomē. Šāds līdzsvars Latvijas Nacionālā radio un TV padomē ir diezgan vājš, ja vispār pastāv. Rezultātā sabiedrībā šī institūcija tiek uzskatīta par ļoti politizētu.

Kopš 2002. gada vidus jau vairākas reizes tika apspriests priekšlikums par abonēšanas maksas ieviešanu par sabiedriskās televīzijas programmu uztveršanu visiem Latvijas iedzīvotājiem. Šāda lēmuma pieņemšanas rezultātā izmainītos attiecības starp sabiedriskām raidorganizācijām un skatītājiem. Tas arī

novestu pie Nacionālās radio un televīzijas padomes restrukturizācijas nepieciešamības.

Vairākos starptautiskos dokumentos tiek rekomendēts iekļaut nacionālo minoritāšu pārstāvjus valsts institūcijās ar nolūku nodrošināt līdzsvaru dažādu etnisko grupu pārstāvniecībā sabiedriskajā dzīvē. Austrumeiropas valstu pieredze skaidri liecina, ka Latvijas likumdevējiem ir aizspriedumains viedoklis par Nacionālās radio un televīzijas padomes sastāva veidošanu. Etniskās/lingvistiskās proporcionalitātes principa ieviešana, kā arī plašāka politiskā pārstāvniecība NRTP vajadzētu uzskatīt par galvenajiem mērķiem, reformējot NRTP veidošanas procedūru.

Nacionālo integrācijas programmu jau vairākas reizes ierobežoja spēkā esošā likumdošana; līdz ar to, tai vēl joprojām trūkst Latvijas minoritāšu atbalsta un uzticēšanās. Integrācijas projekti mediju jomā, ko īsteno Sabiedrības integrācijas fonds, var uzlabot starpetniskās attiecības, bet tie nevar ietekmēt likumdevējus, lai tie grozītu likumus, balstot tos uz mūsdienīgiem un demokrātiskiem principiem

Rekomendācijas

Rekomendācijas Saeimai:

Grozīt Radio un televīzijas likumu:

- izslēdzot 19. panta pirmo daļu:

“(1) Katram raidījumam jānotiek vienā valodā - raidījuma valodā. Raidījuma fragmenti citās valodās jānodrošina ar tulkojumu (dublējot, ieskaņojot vai subtitrējot). Šis noteikums neattiecas uz valodas mācību raidījumiem un mūzikas skaņdarbu izpildījumiem.”

- Izslēdzot 19. panta piekto daļu:

“(5) Raidorganizācijas veidotajās programmās raidlaika apjoms svešvalodās nedrīkst pārsniegt 25 procentus no raidlaika kopapjoma diennakts laikā. Šis noteikums neattiecas uz Latvijas Televīziju, Latvijas Radio, kabeļtelevīziju, kabeļradio, satelīttelevīziju, satelītradio.”

Pieņemot jauno likuma 62. panta tekstu, lai izpildītu ECRI rekomendāciju, kas noteikta otrajā ziņojumā par Latviju: “Ņemot vērā lielo iedzīvotāju skaitu, kuru dzimtā valoda nav latviešu, ECRI uzskata, ka 20% raidlaika būtu jānosaka nevis kā limits, kuru nedrīkst pārsniegt, bet gan kā obligātais šīm programmām piešķiramais minimums.”¹⁰⁴

Pārskatīt 22. panta pirmo daļu ar tās prasību, ka reklāmai jābūt attiecīgā raidījuma valodā vai latviešu valodā, un atcelt šo ierobežojumu.

Mainīt Nacionālās radio un televīzijas padomes locekļu vēlēšanu procedūru, lai nodrošinātu taisnīgu un proporcionālu mazākumtautību pārstāvniecību.

Grozīt likumu, paredzot skaidrus kritērijus nacionālā pasūtījuma sadalīšanai, ņemot vērā lingvistisko minoritāšu vajadzības un intereses.

Iesaistīt NVO un valsts iestādes Radio un televīzijas likuma grozījumu, kas skar mazākumtautību problēmas, izstrādāšanā un apspriešanā.

Uzsākt pievienošanos Eiropas reģionālo vai minoritāšu valodu hartai.

Ratificēt Vispārējo mazākumtautību aizsardzības konvenciju.

Rekomendācijas īpašu uzdevumu ministram sabiedrības integrācijas lietās:

¹⁰⁴ Skat.: http://www.coe.int/t/E/human_rights/ecri/, second report on Latvia, chapter “N. Media”.

Attīstīt mediju forumus pilsētu vadītājiem un politiskiem līderiem pilsētās ar ievērojamo mazākumtautību skaitu, lai paaugstinātu mazākumtautību pārstāvju informētību par latviešu valodas zināšanu svarīgumu.

Panākt etniskās integrācijas izpratni ar tematisko programmu palīdzību sabiedriskās televīzijas kanālos.

Rekomendācija Nacionālajai radio un televīzijas padomei:

Regulāri aplūkot Padomes darbību gan latviešu, gan krievu valodā.

Uzlābēt institucionālas iespējas, lai Latvijas iedzīvotāji varētu izteikt Padomei savus priekšlikumus un novērojumus.

Rekomendācijas sabiedriskās apraides kanāliem:

Pārraidīt lielas sabiedriskās nozīmes televīzijas programmas ar subtitriem krievu valodā.

Veicināt lielāku mazākumtautības izcelsmes žurnālistu pārstāvību sabiedriskā televīzijā un radio.

Rekomendācija Sabiedrības integrācijas fondam:

Izsludināt projektu konkursu bilingvālām programmām elektroniskajos medijos.